

Az I. Károly-kori megye vám-, és kereskedelemirányító feladatai



Jelige: Caroberto

A XIV. századi megye gazdasági feladatainak kutatása eddig főleg a különböző megye-monográfiák, vagy a megyével, mint intézménnyel foglalkozó szakmunkák egy rövid kis fejezetét tették ki, esetleg e munkákban szétszórva helyezkedtek el. Adó-, és pénzügy, tized ügyek, esetleg kamarai ügyek azok, amiket főleg említeni szoktak. A legtöbb esetben a megyei jogszolgáltatással, a megye intézményi felépítésével, a megyei szervek történetével, közigazgatásával foglalkoznak. Az utóbbi évtizedekben szerencsére a gazdasági, ill. a gazdasághoz kötődő problémákra fokozottabb figyelem irányul, s nem csak az imént említett kérdésekben, hanem olyanokban is, mint a vámok, a harmincad, vagy az útvédelem.¹ Jelen munka is elsősorban e feladatokat szeretné tárgyalni, ám nem kiragadva a megyéből, hanem a megyei juriszdikció szerves részeként. A megye gazdasági feladatainak honor rendszerben betöltött szerepére szeretnénk rávilágítani, mivel korábbi ez irányú vizsgálataink alapján úgy tűnik, hogy e gazdasági feladatok nem elhanyagolható tényezők I. Károly politikai rendszerében. Ahhoz, hogy ezt bizonyíthassuk, látnunk kell, hogy a megye maga mennyire vett részt e feladatokban, mennyiben tartoztak ezek a megye hatáskörébe, az uralkodó mennyiben számított rájuk e teendők elvégzésében.

A megye gazdasági természetű feladatai igen sokrétűek voltak, akármilyen szinten is nézzük. Ezekről kimerítően tájékoztat minket az 1342-es pécs-szerémi kamarabérleti szerződés.² A megye segítette a kamaraispánok működését a kamarahaszna beszédésében, a pénzváltásban, az illegális pénzváltók felkutatásában, az adózók fizetőképességének és kondíciójának feltérképezésével, nem különben a kamarákhoz tartozó megyék pénz-szükségletének kamara felé történő jelentésével. De részt vállalt az elmaradt adók és bírságok behajtásában is, ill. jelenteniük kellett, ha valaki a királyi pénzt nem lenne hajlandó elfogadni. A szerződés ráadásul világosan kimondja, hogy a kamara külső ügyeiben (pl. az adószedés) a kamaraispán emberei egy hiteleshelyi és egy megyei szolgabíró tanúsága nélkül nem járhatnak el. Az adó kirovása és beszédése ügyében ráadásul megyei közgyűlést hívtak össze.³ Az adózó portákat is ők írták össze,⁴ s nem különben részt vállaltak a subsidium kirovásában is.⁵ A pénzügyek terén tehát a megyei hatóság komoly kisegítő funkciókat látott el, noha jeleznünk kell, hogy a korábbi kamarabérleti szerződések nem minden esetben említik a megyei szerepvállalás szükségességét.

¹ A vonatkozó irodalmat ld. a tanulmány megfelelő részeinél.

² DRH I.: 106-115., Hóman Bálint 1921: 226-227.

³ Gábor 1900: 116. o.

⁴ U. o.

⁵ Gábor 1900: 117-118. o.

Mint látható, 1342-ben (ahogy a korábbi évek szerződéseiben sem) a pécs-szerémi kamara bérbeadásánál az oklevél nem említi a kamarák vámokkal, vagy harmincadokkal kapcsolatos feladatait. A vámok esetében ez könnyen megmagyarázható. Központi szerve a vámszedésnek nem volt a középkori Magyarországon, a királyi vámok szedését és kezelését az uralkodó a megyékbe delegált ispánokon keresztül végezte, jövedelmükből pedig az ispán is részesült. Boreczky Elemér szerint ez azért alakulhatott így, mert a vámjövedelem egyike lehetett az uralkodók legrégibb s legáltalánosabb jövedelemforrásainak.⁶ Eckhart Ferenc ugyanakkor a források alapján arra jutott, hogy valamilyen szinten az Árpád-korban a kamarispánok is beleszólhattak a vámszedésbe, noha a hatáskörök megoszlását homály fedi. Így pl. a szatmári hospesek vámmentessége okán, nem csak a szatmári ispánt, de a szatmári kamara ispánját is inti annak betartására a király.⁷ Gábor Gyula vámszedéssel kapcsolatos elképzelését, tudniillik, hogy a megye abba nem folyt bele, és nem is tartotta számon a vámhelyeket, a források tükrében mára már meghaladta a kutatás.⁸ A megyék időről-időre összeírták a vámhelyeket, épp az illetéktelen és túlzott mértékű vámszedést megakadályozandó.⁹

A magyar oklevélállomány atekintetben kevés támpontot nyújt, hogy az utazók és kereskedők védelmét hogyan is látták el a királyi szervek. Ebből a szempontból is érdemes szemügyre venni a vámfizetést, mivel a királyi kincstár számára is fontos kereskedelem védelmét is minden bizonnyal az uralkodó megyei tisztviselői végezték. Ezt a feladatot elsősorban azonban mint a királyi honorok birtokosai látták el. Néhány évvel ezelőtt Tringli István mutatott rá az ún. „specialis protectio” intézményére.¹⁰ Analógiák alapján kimutatható a megye ez irányú tevékenysége, noha némi szűkös információval a hazai forrásbázis is ellát minket. Nem elhanyagolható a forum liberumok idekapcsolása sem, amelyeknek jelentőségére Kubinyi András és Weisz Boglárka is felhívta a figyelmet.¹¹ A kérdés fontosságát az adja, hogy Anjou királyaink város-, és kereskedelem-pártoló tevékenységét jól ismerjük, ám arról, hogy ezt hogyan kívánták, mondhatni, terepen megvalósítani, kevés szó esett. A fő kérdés tehát, hogy a vám-, és kereskedelempolitikába milyen módon folyt bele a megye, s; hogy I. Károly honorokkal kapcsolatos elképzeléseihez mennyiben kapcsolódott ez a probléma.

Mielőtt azonban ezeket a konkrét feladatokat tárgyalnánk, felvázoljuk a honor rendszerrel kapcsolatos megfigyeléseinket. Engel Pál archontológiája új távlatokat nyitott meg az

⁶ Boreczky 1905: 47. o.

⁷ Eckhart 1908: 89. o.

⁸ Gábor 1900: 120.

⁹ V. ö.: Draskóczy 1998: 45-61., Kubinyi 2008: 243.

¹⁰ Tringli 2010: 1324.

¹¹ Kubinyi 2008: 263., Weisz 2010: 1415.

intézménytörténeti kutatások számára. Az adatok áttekintése után feltűnt, hogy bizonyos területek gyakrabban kerültek a zászlósúrok kezelésébe I. Károly uralkodása idején. Hasonló jelenség a korábbi évszázadban is megfigyelhető volt,¹² ám érdeklődésünket felkeltette ez a jelenség. Egy szempontrendszer felállításával kíséreltük meg kiszűrni azokat a területeket, amelyek nagy valószínűséggel kívül esnek e rendszeren. Két ilyen szempontot találtunk: az első szerint (természetesen az archontológiai adatok mentén haladva) legalább három, nem feltétlenül egymás utáni periódusban kellett valamely zászlósúr honorjaként szerepelnie egy vármegyének. Itt elsősorban az volt a döntő, hogy a három, vagy annál többszöri kiosztások viszonylag ritkábbak voltak és a vármegyék egy szűkebb csoportját érintették. A következő szempont pedig az volt, hogy legalább tíz évig kellett valamely országos vagy udvari méltóságviselő kezelésében lennie egy területnek. Természetesen nem egyhuzamban, megszakítások ez esetben is lehetségesek. Ez esetben is hasonló indokok merültek fel, jelesül, hogy tíz, vagy annál több évre kevesebb vármegye került az országnagyok kezelésébe. Tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy az uralkodó bizonyos vármegyéket inkább preferált honorként átadni. Azonban fel kell hívnunk rá a figyelmet, hogy mint a középkor más területein, ez esetben sem lehet teljesen következetes királyi politikáról beszélnünk. Voltak bizonyos megyék, melyek bár megfeleltek a fenti kritériumoknak, a „rendszerből” mégis kilógni látszódnak. Ezek a megyék Fejér és Csanád voltak.¹³ Csanád esetében figyelemre méltó, hogy a terület addig tartozott Hermány nb. Lampert országbíróhoz, míg ő 1324-ben meg nem halt,¹⁴ másrészt az évszám érdekes módon párhuzamba állítható azzal a jelenséggel, hogy I. Károly 1323-ban tette át székhelyét Temesvárról Visegrádra. Csanád 1313-tól volt Lampert mester kezelésében, s talán nem járunk messze a valóságtól, ha azt mondjuk, ez a tény összefügg a király korai időszakban bírt területeinek kiterjedésével. Fejér kapcsán azonban a kérdés további vizsgálatot igényelne.¹⁵ Mindezek után, az érintett területek térképen való elhelyezése azt mutatja, hogy a legtöbbször kiosztott zászlósúri honorok a határ mentén, ill. a határra futó nagyobb utak mentén feküdtek.¹⁶ Mi lehetett ennek az oka, vagyis mi lehetett a közös ezekben a területekben?

A század eleji tartományúri területekkel az egyezés csak részleges, ráadásul I. Károly valószínűleg soha nem lett volna hajlandó egy az egyben átadni az általuk bírt területeket saját

¹² Nógrády 1995: 157-194.

¹³ Engel 1996: 122., 127.

¹⁴ Lampert mester működésére ld: Bertényi 1976: 62-65., Tóth 2003: 181-193.

¹⁵ Fejér megye először Drugeth János nádor honorjához tartozott 1328-1333 között, majd Paksi Olivér királynéi udvarbíróhoz 1336-1339 között. Engel 1996: 127. Kiosztásában esetleg szerepet játszhatott Székesfehérvár jelenléte a megyében, illetve a Balaton felvidéken Zákány felől jövő zárai út Fejér megyei szakasza.

¹⁶ Ld. a térképet a függelékben

híveinek.¹⁷ Voltak olyan területek, melyeket a korábbi „tartományokból” a király soha nem kapcsolt valamely tisztségviselőjéhez. Ilyen volt pl. Moson, Árva vagy Pozsony.¹⁸ De pl. a Borsák területei sem kerültek I. Károly alatt honorként méltóságviselőihez.¹⁹ A külpolitikai konfliktusok és a király külföldi hadjáratai sem mutatnak egyezést a honorok váltakozásával.²⁰ Mindazonáltal a honor hatalmi viszonylatban betöltött szerepét nem lehet kisebbiteni.²¹

Voltak azonban olyan viszonyítási pontok, amelyek számbavétele továbblandította a kutatást. Így a városi kiváltságlevelek vizsgálata rávilágított, hogy az érintett vármegyékre koncentrálódik a XIV. század első fele városi kiváltságleveleinek több mint 50%-a.²² Az ispáni honorok szemügyre vétele pedig ugyanilyen arányban mutatja a királyi várak jelenlétét ezekben a megyékben.²³ A különleges védelemről szóló (fennmaradt) oklevelek közel 90%-a szintén ezekről a területekről származik. Vagyis a kutatás kiindulópontjaként feltehetjük, hogy a honorok egy olyan szisztéma szerint kerültek a zászlósúrok kezelésébe, amelyben a királyi városok, a királyi várak, a kereskedelmi útvonalak, illetve a védelemről szóló királyi és magánoklevelek valamiképp összekapcsolódtak. Az alábbiakban ezt a feltehető gazdasági szempontrendszert szeretnénk vizsgálat tárgyává tenni.

I. Vámok és útvédelem.

Természetesen nem újdonság annak a ténynek a felismerése, hogy a királyi vámok kezelése a király közegeit terhelte. Erre az Anjou kort megelőzően is világosan tájékoztatnak a források, ahogy a szakirodalom is elfogadta ezt a tételt. A királyi vámok jelentős része a XIV. században valamely királyi várhoz volt csatolva, azok tartozékaként, s így került a várat bíró királyi tisztségviselő kezelésébe. Bár a kisebb regáliák közé tartozó út-, híd-, vagy révvámok nagy részét a XIII. századtól kezdve a magyar királyok magánkézbe juttatták, így is maradt a

¹⁷ A kérdésre ld. Zsoldos 2012: 577-585.

¹⁸ Engel 1996: 99. (Árva), 155. (Moson), 166. (Pozsony)

¹⁹ Zsoldos Attila azonban nemrég rámutatott, hogy Borsa nb. Tamás fiainak „tartománya” nagyjából egybeesik azzal a területtel, amelyre Debreceni Dózsa királyi bírónak lett kiküldve. Ugyanakkor, bár Dózsa bihari ispán is volt, a Borsák területei ritkán képezték valamely zászlósúr honorját, ispánként pedig Dózsa soha nem felügyelte egyszerre a teljes valamikori Borsa tartományt. V.ö.: Zsoldos 2011: 55., Engel 1996: 112. (Bihar), 183. (Szabolcs), 187-188. (Szatmár), 217. (Ugocsa), 146. (Kraszna), 108. (Békés), 239. (Zaránd).

²⁰ Wertner 1905: 420-451., Kristó 1988. A honornak mindazonáltal természetesen voltak katonai funkciói is. A kérdésre ld: Engel 2001: 73-82.

²¹ A visszafoglalt vármegyék és királyi várak élére ugyanis az esetek döntő többségében azok a személyek kerültek, akiket a király a hadjáratok vezetésével megbízott, de legalábbis részt vett ezekben a hadjáratokban. Ld.: Engel 1988: 89-146., Kristó 1988., V.ö. Engel 1996

²² Ennek külkereskedelemben betöltött szerepére Hóman Bálint is felhívta a figyelmet. Hóman 1921: 69.

²³ Engel 1996.

király kezén belőlük.²⁴ Erre szolgál bizonyságul többek között az 1336. évi magyar-cseh kereskedelmi egyezmény, de több erre vonatkozó XIV. századi oklevél is.²⁵ Ezek jövedelméből az ispánok 1/3 részt bírtak, míg 2/3-a a királyhoz tartozott, aki azt természetesen szabadon elidegeníthette. Szedésébe a megyei hatóság tevékenyen befolyt, a vámszedők ugyanis az ispán officiálisai közül kerültek ki.²⁶ Így látjuk, hogy 1317. november 26-án Pottendorfi Henrik soproni ispán egyik emberének, aki a király vámjánál teljesített szolgálatot, levágták egyik lábát a hatalmaskodó Németújváriak.²⁷ Ebből az oklevélből tudjuk meg azt is, hogy a worti, vagy más néven röjtököri vám a soproni ispánsághoz tartozott, melyet Henrik ispán szeretett volna visszaszerezni a Nagymartoniaktól. Ez ismét csak jó példa a fenti állításra. A vámok pusztá kezelésén azonban túlmutat egy következő adat, mely rávilágít a honor birtokosának vámokkal kapcsolatos egyéb feladataira is. Jolsvai Leusták soproni és vasi ispánnak 1339. április 25-én a keddhelyi apát bemutatott korábbi királyi, pápai és ispáni okleveleket, melyben azok a keddhelyi szerzetesek vámmentes közlekedését garantálják. Ezt Leusták ispán is megerősíti, s betartására inti megyei várnagyait, officiálisait, vámosait, különösen a fülesi és szakonyi vámosokat.²⁸ Szakony a kőszegi uradalom részeként az ispán fennhatósága alá tartozott, ahogy 1373-ig Füles is.²⁹ Ezeket külön kiemelte az ispán, ami fontosságukat, s egyben felelősségüket mutatja. Ugyanakkor ismét csak azt tapasztaljuk, hogy a honorhoz tartozó vámokat és a vámszedőket is az ispán irányítja. A honorhoz tartozó vámok védelme, akár mint a védelem garantálása szempontjából fontos tényező,³⁰ akár, mint egyszerű jövedelemforrás, fontos feladata volt a honor birtokosának. A vámokat nem is tekintette ugyanakkor magáénak a honoros, jövedelmeit viszont a király érdekében folyton gyarapítani igyekezett. Engel Pál szerint a vámokkal a honor birtokosa maga rendelkezett,³¹ amellyel kapcsolatban legalábbis kételyek merültek, merülhetnek fel. Egy 1373-as eset kapcsán Engel úgy látta, hogy Gönyői János ajtónállómester és komáromi ispán, saját maga

²⁴ Eckhart Ferenc és Solyom Jenő ugyanazon eset kapcsán felhívták rá a figyelmet, hogy noha az uralkodó eladományozhat birtokokat, a rajtuk található vámokról nem feltétlenül mond le. Eckhart 1908: 95., Solyom 1933: 28. o.

²⁵ Ld.: 1319. április 19: Vysady 1984: 93-94. o., 1324. március 8.: AOkl. VIII.: 56. o., 1339. április 25: Sopron vm. I: 144-145. o., 1345. március 10: Wenzel 1875: 63-64., Talán ide vonható az Ars Notaria egyik része is, noha ebben az esetben vásárvámmal van dolgunk: Makkai-Mezey 1960: 301. Kovachich 1799: 46. http://books.google.hu/books?id=EPhEAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gb_s&summary_r&cad=0#v=snippet&q=kires&f=false (letöltve: 2012-12-19)

²⁶ Eckhart 1908: 89.

²⁷ 1317. november 26: Sopron vm. I. 79-80. o.

²⁸ AOkl XXIII., 107. o.

²⁹ Szakonyra ld: Csánki 1897: 630., A Léka közelében lévő Fülest Nagy Lajos adományozta el Kanizsai István zágrábi püspöknek 1373. március 21-én. Sopron vm. I. 406-407. o.

³⁰ Weisz 2012: 112.

³¹ Engel 1981: 8.

ad kiváltságot az ő bánhidai vámhelyén is áthaladó nagyszombati kereskedőknek Bécs felé.³² Ugyanakkor Fügedi Erik arra mutatott rá, hogy Gönyői parancslevele *universis tributariis tam in nostris hereditariis, quam in nostris dignitatibus seu honoribus pro tempore nunc constitutis et in futurum constituendis*³³ szól.³⁴ Ebből nem csak az szűrhető le, mint azt Fügedi is megjegyezte, hogy az ispán megkülönbözteti a saját öröklött, ill. a tisztsége, vagyis honorja által bírt vámokat, hanem az is, hogy ez a felosztás a jövőben is él, tehát természetesen nem csak az ő tisztségviselése idejére szól (ahogy valószínűleg nem is vele kezdődik ez a kötelezettség a komáromi ispánok számára). A királyi és ispáni jövedelmek megosztása azonban további kutatásokat igényelne.³⁵

A vámokkal kapcsolatban, szintén csak problémafelvetés címén szeretnénk megemlíkezni egy speciális vámtípusról, a harmincadról. Nem tudni, hogy ezt a vámot mi módon szedték be a harmincad feltűnése óta és a Nagy Lajos kori intézményesülése előtt,³⁶ azonban talán ennek is lehetett valami köze a honorhoz. Az Amadé fiakkal történő megegyezésről szóló 1311. október 3-i oklevél említi a Gölnicbányán, Kassán és Szepesváron szedett harmincadokat.³⁷ Szepesvár, mivel ez volt a szepesi ispán központja, a szepesi honor magját adta. Lublón később szintén szedtek harmincadot, ami ugyan a Drugeth családé volt, a harmincadot azonban minden bizonnyal nem engedte át részükre I. Károly. Sárosban Bártfán szedtek harmincadot, míg a vármegye tizenegy vámhelye közül hét a királyhoz tartozott 1355-ben,³⁸ s ezek Draskóczy István szerint Károly kereskedelem-politikájának megfelelően lettek

³² U. o.

³³ Zimmermann-Werner II., 1897., 401. o.

³⁴ Fügedi 1982: 493.

³⁵ Az Engel által hozott egyik fő forrás, Himfi Benedek 1372. évi nyári jövedelem kimutatása is óvatosságra int. Gyakran szerepelnek a forrásban csak „vámként”, vagy „temesi vámként” megjelölt tételek, azonban mivel nem tudjuk, hogy ezekből pontosan mennyi is folyhatott be Himfi vámosaihoz, azt sem tudjuk kellő nyugalommal eldönteni, hogy teljesen az ő kezébe folytak-e be azok a vámjövedelmek, amelyekkel egyébként úgy látszik maga gazdálkodott. Nem így áll a helyzet a legkérdésesebb résszel, a somlyói és a temesvári collecta ügyével. Mint a számadás készítője is megjegyzi, a városok adójából 400 Ft folyt be, amiből az ő kezénél „visszamaradt” (remanserunt) 86 Ft. Egy sorral lejjebb pedig azt írja, hogy ebből is maradt 25 FT. („Item nota de collectis de duabus civitatibus exigitis, videlicet de Themesuar et de Somplio quantos michi dederunt super CCCC quanti fuerunt remanserunt in illi LXXXVI flor. Item etiam super prescriptis expensis remanserunt XXV flor.”) A forrás nem eléggé precíz, de úgy tűnik, hogy a városi adóknak csak egy kis része maradt meg a bán officálisánál. Pusztá hipotézisként vethetjük fel, hogy ezen jövedelmekből is szintén 1/3 arányban részesülhetett az ispán, ami 400 Ft esetében 133 Ft körül lehetett. Amennyiben a kérdéses 25 Ft a 86 Ft-on felül maradt meg, akkor legalábbis közel járunk ehhez az összeghez. A kérdés megnyugtató eldöntése azonban nem jelen munka feladata. Engel 1982: 918-920., Engel elképzeléseit illetően a honor jövedelmek megosztására ld.: Engel 2000: 47-54.

³⁶ Domanovszky Sándor szerint a harmincadokat az ispotályosokon keresztül szedték. Domanovszky 1916: 47., Hóman Bálint szerint a harmincadispáni szervezet I. Károly alatt lett felállítva. Hóman 1921: 240., Pach Zsigmond Pál a kamarai közegekhez tartozónak vélte a harmincadot. Pach 1990: 38-39., Weisz Boglárka szintén kamarabérleti rendszerben gondolkodott a harmincaddal kapcsolatban. Weisz 2011: 276.

³⁷ AOKI III., 73. Sedlak 1980: 391-93.

³⁸ Draskóczy 1998: 47.

felállítva.³⁹ Pach Zsigmond Pál is hasonlóan vélekedett a nagy valószínűséggel I. Károly-kori harmincadok, mint Nagyszombat, Kassa,⁴⁰ vagy Bártfa (esetleg Lőcse), és a fia, Nagy Lajos idején felállított szakolcai, zsolnai, lublói hivatalok esetében, az élénkülő külkereskedelem megvámolására, s ezzel a kincstár bevételeinek gyarapítására tett lépésként értékelve azt.⁴¹ Harmincad-állomásokról van tudomásunk azonban a többi honortömbben is, így Nyitra megyében Galgócról,⁴² (esetleg a pozsonyi Nagyszombatról),⁴³ Vas megyében Sárvárról,⁴⁴ míg Szlavóniában Zágrábból,⁴⁵ ill. a várostól kicsivel nyugatabbra lévő, s talán a Szomszédvár alatt felállított⁴⁶ „Száva révi harmincadállomásról”.⁴⁷

Visszatérve azonban munkánk fő vonulatához, leszögezhetjük, hogy a honorhoz tartoztak vámok, melyeket bár a honorbirtokos kezelt, azokat nem tartotta sajátjának. S bár láttuk, hogy ebből neki jövedelmei származtak, nyilvánvalóan kötelességei is tartoztak hozzá. Ezeket a feladatokat két részre lehet osztani. Egyrészt az utak, hidak, révek karbantartása. Erre példaként említhető I. Károly 1320-as birtokadománya Aba nb. Compoldus fia Péter fia Gergely részére, akinek örökadományba adta a heves megyei Fegyverneket, ám kikötötte, hogy cserébe Gergely mester köteles jó hidat építeni és azt fenntartani a „Byzus” vizen.⁴⁸ Az eset alapján könnyen kijelenthetjük, hogy a királyi birtokok kezelőit szintén terhelhette ez a feladat, ahogy pl. a telepítési munkákban is szorgosan részt vettek.⁴⁹

A másik ilyen jellegű kötelesség az úton közlekedő kereskedők és utazók védelme volt. Erre kiváló példákat láthatunk az alább részletesen ismertetendő magyar-cseh kereskedelmi szerződésben, ill. a kereskedelmi védlevelekben. Arra azonban, hogy maga a honor kezelője is tisztában lehetett ezen rá háruló feladatokkal, szintén kitérnek a források. Hont vármegye ispánja 1338. október 28-án kiadott oklevelében tiltakozik az esztergomi káptalan szebellébi és nemcsényi népeinek azon túlkapása ellen, hogy egy rablót saját maguk akasztottak fel, noha, mint az ispán mondja, a rablók, tolvajok és más gonosztevők felett Hont vármegyében a

³⁹ Draskóczy 1998: 51.

⁴⁰ Ennek Árpád-kori megléte sem lehetetlen azonban. Weisz 2011: 271.

⁴¹ Pach 1999: 254., Weisz Boglárka elképzelhetőnek tartja ugyanakkor a budai harmincad-hivatal I. Károly-kori felállítását is, amelyre az 1336-i cseh-magyar kereskedelmi szerződésből következtetett. Weisz 2011: 271.

⁴² 1318. augusztus 26., AOkl. V., 103.

⁴³ Weisz 2011: 270.

⁴⁴ 1341. február 17. AOkl. XXV., 61-62.

⁴⁵ 1343. augusztus 2., Tkalcic I., 167.

⁴⁶ Prister 1998. http://jupiter.elte.hu/forr_munkak.php (letöltve: 2012-12-19)

⁴⁷ 1316. szeptember 16., Wenzel 1874: 207.

⁴⁸ 1320. július 18., AOkl. V., 328., hasonló esetekre ld.: Weisz 2012: 113.

⁴⁹ Engel 1981: 8-9., némileg eltérő magyarázatát adja a problémának Fügedi 1982: 492-493.

megyei törvényszék joghatósága él, ahogy más megyékben is.⁵⁰ Az ügy azonban nem az ispán elvárásai szerint alakult, mivel a káptalan bemutatta a IV. Lászlótól kapott korábbi kiváltságait, mi szerint az esztergomi érsek és a káptalan birtokain élők felett a honti ispán nem bíraskodhat, s maguk intézkedhetnek a területükön elfogott rablók ellenében.⁵¹ Így bár ez esetben az ispán visszakozni kényszerült, a jogelv, amit hangoztatott a forrásokból és a korabeli törvényekből is kiolvasható, tehát valóságos jogelvként fogható fel. Mindezek után lássuk milyen alapon és milyen érvennyel intézkedhettek a megyei hatóságok a XIV. század 40-es éveitől.

Hajnik Imre szerint a megyei bíraskodás az 1291. évi XXXI. Tvc. értelmében nemesekre lopási, rablási és tizedügyekre terjedt ki,⁵² míg a földesúri joghatóság alatt élők a nagyobb ügyek esetében, amelyek halállal végződhetnek, szintén a megye elé tartoztak.⁵³ Kezdetben ez a vérhatalom a királyt illette meg, aki ezt a billogosokon keresztül gyakorolta, ám ők először az ispán befolyása alá kerültek,⁵⁴ s így vérhatalmuk a megyei hatóság kezébe került, a 14. században pedig már a megyei törvényszéknek volt vérhatalma.⁵⁵ Az 1298. évi XIII. tv. szerint minden megyébe négy nemes, vagyis a szolgabírók lettek kirendelve a fosztogatások kivizsgálására.⁵⁶ A kisebb települések esetében a megyei hatóságok az ún. „tres causae”-t (gyilkosság, rablás, lopás) illetően szabadon intézkedhettek.⁵⁷ Az 1300 körüli dekrétum pedig kimondja, hogy minden megyében a király által kiválasztott 12 nemes, akik közé kell érteni a 4 szolgabírót is, ítélkezhet hatalmaskodási, emberölési, lopási és rablási esetekben.⁵⁸ Ezt támasztja alá az idézett 1338. október 28-i oklevél is, ahogy több más ez irányú oklevél is erről tájékoztat.⁵⁹ Az eljárás viszonylag egyszerű volt: ha egy levelesített személyt elfogtak,

⁵⁰ MES III., 326. „quod cum furum, latronum et quorumlibet malefactorum, in praedicto comitatu Huntensi, sicut et in aliis comitatibus iudicatus, suspensiones et quelibet alie puniciones, sedi iudicariae ipsius comitatus pertinere dignoscantur.”

⁵¹ 1288. április 18., MES II., 234.

⁵² Hajnik 1879: 82.

⁵³ Fügedi 1986: 197.

⁵⁴ Tringli 2009: 499.

⁵⁵ Tringli 2009: 502.

⁵⁶ Gerics 1995: 272.

⁵⁷ Kubinyi 1972: 197.

⁵⁸ Béli 2008: 71.

⁵⁹ Piti 2004: 68. o., (234. sz.) 1337. október 11., 75. o. (265. sz.) 1340. március 6., 76. o. (269. sz.) 1340. május 20. 1342. május 8-án, Szécsényi Tamás erdélyi vajda rendelkezése is erre enged következtetni, aki szerint, ha bárki tolvajt vagy rablót fog elkövetés közben, akkor a rabló javaiból 1/3 arányban részesüljön, az ő, vagy официálisai színe előtt. Tehát a rablót be kellett mutatnia, át kellett adnia a vajda ispánjának, alvajdájának, officiálisának. „Commisimus etiam statuentes, ut quilibet homo de rebus furis et latronis, quem vel quos furantem aut latrocinantem reprehendere poterit et captivare, tertiam partem coram nobis, vicevaivoda nostro ac comitibus nostris parochialibus plene recipere possit.” (Az okmány hangsúlyozza, hogy bármely nemes bíraskodhat jobbagyairól, birtokain lakó birtoktalan famulusai felett, kivéve a tolvajlást, rablást, hatalmaskodást; ha a nemes nem tette igazságot, a nemest kell idézni a vajda, az alvajda avagy a megyésispán elé). Zimmermann-Werner I. 523-25., vö. még AOkl. VI., 156., 1322. január 19.

akkor az illetőt bemutatták az alispán és a szolgabírók előtt, akik megbizonyosodtak róla, hogy valóban a „körözött” személyt fogták e el, s ha ez bebizonyosodott, a bűnözőt átadták az őt elfogó személynek, aki végrehajthatta rajta az ítéletet (többnyire az akasztást). Ez volt tehát a bűnügyek elintézésének rendes módja a XIV. században.⁶⁰ A nyilvános bűnözők üldözésére volt ugyanakkor egy másik fórum is, a generalis congregatio.⁶¹ Ezt a legtöbb esetben a nádor tartotta, ám pl. Erdélyben a vajda, Szlavóniában és a többi bánságban is a bánok. Mégis, congregatio generalisok közötti időszakokban, a megye maga intézte ezeket az ügyeket, bírta ezeket a jogokat. Erre egy szolnoki esetből nyerhetünk bizonyosságot. Tamás vajda 1333. április 14-én leteremtette a külső-szolnoki szolgabírakat, miután Péter fia János ispán (Tamás vajda ispánja) jelentéséből értesült arról, hogy a szolgabírák nem teljesítik kötelességüket, és a megye területén elszaporodtak a gyilkosságok és egyéb gazságok. Ezért utasítja őket közgyűlés tartására.⁶² Nyilvánvaló, hogy amennyiben a szolgabírák teljesítik kötelességüket, akkor Tamás vajdának nem lett volna oka közgyűlés összehívására.

Érdekes megfigyelni a városi kiváltságlevelek bíraskodásról szóló formuláit is. A városi kiváltságlevelekből kitűnik, hogy bírójuk hatalmát a város határai közötti területre korlátozza a király. Erről olvashatunk az 1242. évi zágrábi kiváltságlevélben, amit a király 1319-ben írt át, s amely kimondja, hogy külföldit és városhélt a város határain belül lopás, rablás esetében a városi bíró ítéli meg, a városba jövő külföldi felett vagy az utcán, vagy a házban, vagy a piacon követi el cselekedetét, a nagyobb bűnesetekben, melyeket a kiváltságlevél felsorol, a városi bíró ítélkezik.⁶³ Néhány passzussal lentebb pedig azt olvassuk, hogy a város polgárai, a város közelében lévő és a városhoz tartozó falvak jobbágysai a városi bíró elé kötelesek állni. Ez az adat értékes abból a szempontból, hogy kimondja, meddig terjedhet egy városi bíró hatásköre. Ugyanerről szól az ország egy másik részéből szóló kiváltságlevél. Szomolnokbánya 1339. február 16-i kiváltságlevele szerint a szomolnoki bíró a kisebb és nagyobb ügyekben, amelyek a város területein történnek, maga ítélkezhet.⁶⁴ Itt pedig konkrétan látjuk, hogy a nagyobb esetekben is (vagyis, amelyek vérrel járnak, de a lopás, rablás, hatalmaskodás szintű), a király csak a város határáig engedi elnyúlni a bíró kezét, s a város kiváltságaiban ezt a jogot külön szerepeltetni kellett, tehát automatikusan nem jutottak ennek birtokába a polgárok. I. Károly 1321. február 2-án parancsot intéz János szlavón bánhoz, hogy a zágrábi polgárok jogtalan vámszedése ügyében vizsgálódjon, s ekkor saját

⁶⁰ Tringli 1998: 12.

⁶¹ A kérdésre ld.: Istványi 1939: 50-83., Nyers 1934

⁶² AO III., 13-14.

⁶³ Si vero ex incolis civitatis aliquis, sive extraneus, infra terminos civitatis in furto vel latrocinio deprehensus fuerit, per iudicem civitatis puniatur. Smiciklas IV.: 173.

⁶⁴ AOKl XXIII.: 53.

maga is leszögezi, hogy a városok maguk között és magukra nézve alkothatnak rendeleteket, tilalmakat, de ezt nem terjeszthetik ki egyháziakra és olyan személyekre, akik nem tartoznak a polgárok közé.⁶⁵ Ebből kifolyólag is a városi és a megyei hatóságok sokszor működtek együtt, például a bűnüldözés területén. Wolfurti Ulrik, Vas, Moson és Sopron vármegye ispánja például 1351-ben azt a hatalmat juttatja a soproni városi hatóságnak, hogy a fosztogatók, szökevények és más kártevők ügyében az említett megyék erődítéseiben, falvaiban és birtokain a megyei szolgabírák bevonásával, közösen ítélezhetnek, de ha a szolgabírók az együttműködést megtagadják, akkor városuk törvényei szerint járhatnak el a latrokkal szemben.⁶⁶ A város határain túl azonban nem adhatott teljesen szabad kezét a polgároknak, ezért rendelte melléjük a szolgabírákat. Vagyis bizonyos esetekben a városi hatóságok és a vármegyei igazgatás együttműködött, s mindkét fél tudta meddig mehet el saját hatáskörén belül, amire alább még látunk példát. Az oklevelek rendelkezéseiből tudjuk rekonstruálni, hogy azon esetekben, amelyek túlnyúltak a város határain, ki volt illetékes intézkedni. Egy ilyen esetet szeretnénk a következőkben bemutatni.

1341. augusztus 2-án I. Károly hírül adja, hogy Disznósi Gál fia Pál, Zsembéri Egyed fia Péter és Palásti Mihály fiai János és Miklós, Sipéki Jakab fia Péter és testvérei, valamint Ivánka fia Mihály honti nemesek hűtlenségbe estek, mivel megkárosították a király zólyomi polgárait, áruik elvételével. Mivel ők félnek megjelenni színe előtt, ezért a mondott károkért a király, országa prelátaival és báróival folytatott tanácskozás után megfosztja őket birtokaiktól, amiket Morocsuk mester honti ispánnak ad, hogy azokat eladja, vagy a nevezettek rokonai tőle visszaváltsák, s a pénzből kárpótolja a zólyomiakat.⁶⁷ Morocsuk ispán ezt a feladatot teljesítette is, az év végéig Zsember birtokrészein sikerült túladnia 98 budai márkáért, míg Sipéki Péter birtokait fia, Pál és Boka fia Lukács váltották meg az ispántól.⁶⁸ Morocsuk folyamatosan tájékoztatta a királyt a fejleményekről, így derült fény arra is, hogy Jakab fia Péter anyósa és felesége a honti nemesek generalis congregatióján hozott ítélet ellenére rejtegették Pétert, ami miatt az asszonyok Sipéken addig meglévő jószágaitól megfosztotta őket a király.⁶⁹ Vagyis a város határain túl, főleg nemesek esetében (alperesek pedig nemesek voltak ebben az esetben) a város bírójának nem ítélezhetett saját hatáskörében.

⁶⁵ AOKl VI.: 18. „Licet autem civitates constitutiones, banna sive multas (!) inter semet ipsos et per se ipsos observandas constituere possint vel edere eas tamen non possunt extendere in ecclesiarum vel quorumlibet gravamen, qui ex suorum numero concivium non existunt.” Smiciklas IX.: 1.

⁶⁶ Gábor 1900: 29., Sopron vm I.: 223.

⁶⁷ AOKl XXV. 2004: 252. DL 87121

<http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a110505htm?v=pdf&q=JELZ%3D%28%2287121%22%29&s=DAT&m=0&a=r>
ec (Letöltve: 2012-09-16)

⁶⁸ MES III., 394-395.

⁶⁹ 1341. szeptember 6. AOKl XXV.: 295-296., MES III. 394-395.

Az ügghöz hozzá kell tennünk, hogy 1342. április 7-én a király már nem csak a zólyomi, de a bakabányai polgárok megkárosításáról is beszél Zsembéri Egyed fia Péter esetében, akit nyilvános rablónak és gonosztevőnek is nyilvánít.⁷⁰ Egyed fia Péter birtokait Morocsuk ispán végül Becsei Vesszős mester, saskői várnagynak adta el 60 budai M-ért.⁷¹ A király oklevele azonban kitér ennek körülményeire is. Mivel az esztergomi káptalan okleveléből értesült arról, hogy a vásári kikiáltásokon senki nem akarta megvenni Zsembéri Péter birtokait, így a zólyomi és bakabányai polgároknak kiutaltak 60 budai márkát kártérítésül, majd a király hozzájárult, hogy udvari lovagja, s egyben saskői várnagya, Becsei Vesszős mester vegye meg azokat. Az oklevél szól arról is, hogy Vesszős mester Morocsuk ispánnak teljesen megadta az említett 60 bécsi márkát, amely kitételre nem lett volna szükség, hogyha Vesszős mester előbb veszi meg a birtokot, és csak utána adja át ezt az összeget az ispán a polgároknak.⁷² Az ispán intézhette a pénz eljuttatását a polgárok részére, így tehát legalább is közvetett szerepe minden bizonnyal volt a polgárok kármentesítésében.

Mivel az alperesek Hont megyeiek voltak, így az általuk elkövetett bűnök miatt Hont megyében kötelesek voltak válaszolni az ellenük felhozott panaszokra, ahogy az szokás volt, nem beszélve arról, hogy a polgárok védelme nyilván azon ispánra hárult, amely vármegyén a polgárok éppen áthaladtak.⁷³ Ebben ez esetben a királyi oklevél ki is jelentette, hogy „ipse magister Morouchuk auctoritate per nos sibi data”, vagyis királyi felhatalmazás alapján cselekedett. Viszont ha idevesszük a honti ispán 1338-as oklevelét, mely szerint a megyei hatóságok az egész országban, saját területükön maguk intézkedhetnek a hasonló bűnözőkkel szemben, akkor a király ez ügyben tett kijelentését már nem kizárólag erre az esetre érthetjük, hanem akár általános elvnek is vehetjük a gonosztevőkkel szembeni eljárások során. Zólyom ugyanakkor királyi város volt, így a király alá tartozott, viszont az imént említett hazai szokásjogot is figyelembe véve, az ügyben leghathatósabb eljáró hatóságot bízhatta meg ilyen esetek kivizsgálásával, amely, mint ez esetben is, a vármegye lehetett. Külön érdekes azonban, hogy a király felségárulás vádjával fogta perbe ezeket a honti nemeseket, amely vádat a királyi polgárok megkárosításával vonták magukra. I. Károly valóban komolyan gondolhatta a kincstár számára is oly fontos kereskedők védelmét, amennyiben a rablóknak ilyen vádat akasztott a nyakába. Adott terület királyi tisztségviselőjének tehát a források

⁷⁰ AOkI XXVI.: 128-129. DL 87127

http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a110505htm?v=pdf&q=JELZ%3D%28%2287127%22%29&s=DAT&m=2&a=r_ec (2012-09-16)

⁷¹ U. o.

⁷² „Sexaginta marcas latorum viennensibus et florenorum eisdem persolvit” (t.i Morocsuk mester a polgároknak). „per ipsam magistrum Vesseyus ipsas sexaginta marcas pro dicto possessione similiter in latis viennensibus et florenis sibi integraliter persolutas extitisset” (t.i Vesszős mester adta meg Morocsuknak) U. o.

⁷³ Hajnik 1879: 82.

tanúsága szerint joga és feladata volt intézkedni hasonló esetekben, királyi parancssal, olykor pedig az nélkül. Mindezek fényében azt kell mondanunk, hogy a városi bíró hatásköre, a XIV. században legalábbis, véget ért a város határainál, s onnantól kezdve már nem ő, hanem egy másik közeg kötelessége volt a polgárok személyi és vagyonbiztonságának védelme. Erre pedig a legalkalmasabb hatóság, a király helyi igazgatási közlegei voltak, vagyis a megye hatósága.

Az utazók és kereskedők védelme azonban, úgy látjuk, nem pusztán köztisztviség viselése okán testáltatott a megyei hatóságra, elsősorban annak is vezetőjére, az ispánra és officialisaira. A honor rendszer kiosztási szisztémája arra mutat, hogy I. Károly a honorokon keresztül szerette volna ezt a védelmet hathatósabbá tenni, vagyis a védelem az ispáni és/vagy várnagyi honor birtoklása miatt terhelte a király adott helyi emberét. Ez valószínűleg annál is természetesebben tartozhatott az ő feladatukhoz, mivel a királyi kincstár és a királyi kamara érdekeit helyi szinten az ispánok voltak kötelesek védeni.⁷⁴ S bár noha Gábor Gyula szerint az adminisztratív feladatok elvégzését az ispán nem vállalhatta magára,⁷⁵ Holub József szerint ugyanakkor épp a XIV. század első feléig az ispán maga is gyakrabban vett részt a sedria ülésein.⁷⁶ Mindezekén túl pedig az alispán, noha ő maga sem volt mindig épp azon megyéből való, ahol hivatalát viselte, és a megyei szolgabírók együttműködése hathatósan kezelhette ezeket az ügyeket. Hogy erre a források milyen támpontokat nyújtanak és ez mi módon érvényesült, arra az alábbiakban térünk ki.

II. A magyar-cseh kereskedelmi egyezmény

A visegrádi királytalálkozót követően, 1336. január 6-án János cseh és Károly magyar király kereskedelmi szerződést kötöttek.⁷⁷ Az egyezmény magyar részről a német és flandriai területek, míg cseh részről az észak-itáliai területek felé tette lehetővé a közvetlen közlekedést.⁷⁸ Magyar részről I. Károly kinyilvánította, hogy az út egészen az oklevél keltéig a gonosz emberek családsága és a jogtalan vámok miatt egészen kihalt volt, de feltett szándéka az út újbóli megnyitása. Részletesen szabályozta, hogy a Brünnből a magyar határra érkező kereskedőknek milyen irányban kell Buda felé haladniuk. E szerint Holics – Sasvár – Jablonica – Bikszárd/Binóc – Nagyszombat – Farkashida – Sempte – Nyárhíd – Udvard – Esztergom – Csaba – Szentjakabfalva – Buda volt az útirány, amelyen belül azt is megszabta,

⁷⁴ Holub 1917: 132.

⁷⁵ Gábor 1900: 60-61.

⁷⁶ Holub 1900: 133. Az ispán és az alispán feladatkörére, tevékenységükre, egymáshoz való viszonyukra ld: Holub 1917: A főispán: 181-211.

⁷⁷ Károly Róbert emlékezete 1988: 175-177.

⁷⁸ Hóman 1921: 67.

hogyan hol és mennyi vámot kell fizetni, s kiköti, hogy a szekereket nem kell kipakolni, kivéve a harmincadhelyeken. Az oklevél végén egy „jegyzék” található azon személyekről, akiknek a király utasításba adja az utakat, és az azokon közlekedő kereskedők védelmét. A szöveg elejtett szavai miatt érdemes idéznünk az egészet:

„...Az előbb említett vámhelyeken most és a jövőben is szabadon haladhatnak át. Következésképpen Lack fia: István mesternek, az újvári, berencsi és bolondóci várnagynak, Treutulnak mondott Miklós, pozsonyi ispánnak, a korlátkői és hedrichi várnagynak, továbbá Tót Lőrinc mesternek, a semptei várnagynak, akik jelenleg tisztségeinket viselik, s azoknak is, akik a jövőben lesznek majd officiálisaink és várnagyaink, királyi rendeletünk által igen erős parancsba adjuk, s hasonlóan nektek is, akik az esztergomi érsek úrhoz szoktatok folyamodni, s veletek együtt az egyházak bármely más főpapjának, a nemeseknek s egyéb különféle méltóságú és helyzetű embereknek, akik az említett vámhelyek valamelyikét is őrzik és tartják, ezen oklevelünkkel ugyancsak szigorúan kötelességekké tesszük, hogy – figyelembe véve a mi kiváló kegyünket és szeretetünket – egyrészt kötelesek vagytok az előbb mondott utakat az említett kereskedők számára szabadon, minden akadálytól mentesen, biztonságosan és békében fenntartani, másrészt magukat a kereskedőket semmiképpen sem lehet zaklatni és zavarni s a nevezett vámhelyeken a vámkiszabás előbbieken tárgyalt mértékén túlmenően megterhelni és sújtani.”⁷⁹

Ezzel a passzussal több olyan információ birtokába jutunk, amely segít a rendszer jobb megértésében. Amikor ugyanis a szabad és háborítatlan haladásról beszél, az említett urak védelmi köteleességét úgy vezeti fel, hogy „következésképp” (igitur), vagyis, mintegy evidenciaként közli, hogy a terület fontosabb pontjain honorral rendelkező urak kötelesek szavatolni az utazók biztonságát. Ráadásul nem csak ők, hanem a tisztségükben utánuk jövők is kötelesek ezt tovább folytatni, vagyis nem egyszeri parancsról, hanem szokásról lehet szó. Az igazán lényeges elem azonban az „akik az említett vámhelyek valamelyikét is őrzik és tartják,” („locum predictorum tributorum aliquem servantibus et habentibus”), hiszen ezzel konkrétan megmondja a király, hogy ezen urak feladatához hozzá tartozott amúgy is, tehát az út újbóli megnyitása előtt is, a vámhelyek védelme, s mint ilyenek, nyilván a rajtuk áthaladó kereskedőket is ellenőrizniük és óvniuk kellett. De nem elhanyagolható a „mi kiváló kegyünk és szeretetünk” (nostre amplioris gracie et dileccionis intuitu)⁸⁰ említése sem, amely alatt a király valószínűleg épp a mondottak tisztségeire és honorjai utal, amelyeket a királytól

⁷⁹ Károly Róbert emlékezete 1988: 176., Wenzel 1874: 343-345., Lackfi István említése azért is külön érdekes számunkra, mert ekkor ő volt a királyi lovászmester, s bár az oklevél csak holicsi, berencsi és bolondóci várnagyságáról beszél, tudjuk, hogy ő volt Nyitra vármegye ispánja is 1336-ban. Engel 1996: 159.

⁸⁰ Wenzel 1874: 345.

kaptak, s ennek említése is világossá és tisztává teszi, hogy az uralkodó mit várt el tőlük, anélkül, hogy külön parancsba adta volna.

Szűk két hónappal ezután, február 22-én I. János cseh király garantálta a frankfurti kereskedők védelmét saját országában, s leírja, hogy a magyar és a lengyel király szintén megvédi őket áruikkal közlekedvén saját országukban.⁸¹ I. Károly pedig május 5-én „országát kedvezőbb és hasznosabb állapota érdekében elrendelte,” hogy különösen a Csehországból jövő kereskedőket senki ne merje zaklatni.⁸² A folyamat I. Károly idején Telegdi Csanád esztergomi érsek közbenjárására haladt tovább, amikor az esztergomi egyházat sikerült rávenni a cseh és rajnai kereskedők számára kedvezőbb vámtarifa kiállítására 1337. december 24-én. Az érsek azonban hangsúlyozta, hogy ez csak a király kifejezett kívánságára történt és csakis a csehországi és velük szövetséges kereskedőkre érvényes, s az ő (mármint az érsek) halálától számított három hónap után érvényét veszti, ha csak utódja (ti. érsek) nem erősíti ezt meg.⁸³ Arra, hogy ez a védelmi feladat a gyakorlatba is átment ezen út mentén, Nagy Lajos király idejéből nyerünk bizonytságot. Lajos király 1344-ben Köln, Huy és más Rajna-menti városok kereskedőinek ugyanazokat a vámkedvezményeket biztosította ezen az útvonalon, mint amelyeket atyjától 1336-ban a cseh kereskedők kaptak.⁸⁴ Mégis Semptén s Farkashidán a vámtisztek nagyobb vámot követeltek a két város polgáraitól 1345-ben. Ezért Tót Lőrinc tárnokmester a kölni, huyi és más Rajna-menti városok kereskedői vámszabadalmait biztosítva, felszólította semptei és farkashidai vámosait („suis famulis et tributariis Lucachio et Desew in nostris tributis scilicet in Sempte et Farkashida”), hogy az illetékeket a kiváltságlevél szerint szedjék.⁸⁵ Vagyis a semptei és farkashidai királyi vámosokat az ekkor a nyitrai honort birtokló Lőrinc tárnokmester sajátjaiként kezeli, ami nyilvánvalóan azért lehetséges, mert a honorhoz a vámok felügyelete is hozzátartozott,⁸⁶ ahogy azt a szakonyi és füles vámosok és a vasi (valamint soproni) ispán kapcsolatában már fentebb tapasztaltuk. Lőrinc tárnokmester tulajdonképpen az 1336. évi oklevélnek megfelelően járt el, hisz a vámhelyek védelmét az azokat bíró honorosok hatáskörébe tartozóként említi. Megfigyelhető tehát az uralkodó akarata a kereskedelem terén, amely a királyi jövedelmek gyarapítását célozta vagy a vámhelyekből közvetlenül, vagy a polgároktól befolyt adók formájában.⁸⁷

⁸¹ Pleidell 1925: 38.

⁸² AOkl XX.: 201.

⁸³ Pleidell 1925: 39-41.

⁸⁴ Wenzel 1875: 47.

⁸⁵ Wenzel 1875: 63-64.

⁸⁶ Sempte királyi vár várnagya 1328-48 között Lőrinc tárnokmester volt, míg a Pozsony megyei Farkashida 1419-ben a semptei vár tartozékaként szerepelt. Engel 1996: 160., Házi 2000: 282-283.

⁸⁷ Szende 2008: 439., Hóman 1921: 71.

III. Az út szabadsága

Hasonló konklúziókat vonhatunk le a kereskedelmi védlevelek kapcsán is. Korszakunkból, a magyar-cseh egyezményt is ideszámítva négy maradt fenn. Az első 1316-ban kelt, és az Itália felől, Zára-Zágráb-Zákány-Kanizsa-Veszprém úton Buda felé érkező kereskedők részére szólt.⁸⁸ Ebben az uralkodó kiköti, hogy a köteles vám, valamint a Száva révén felállított harmincad megfizetése után a kereskedők az országba jövet és onnan távozáskor szabadon és biztonságosan közlekedhetnek, amelyre garanciát vállal.⁸⁹ Ezen az úton is hallunk a védelem gyakorlati megvalósulásáról, noha csak korszakunk végén, 1342-ben. Egy tekintélyes hosszúságú ügyről van szó, amelybe az ország majd összes fontosabb bírása bekapcsolódott.⁹⁰ E szerint Dobrakućai Demeter fia Lőrinc fiait, Pétert és Lőköst Mikcs szlavón bán bebörtönöztette és halálra ítélte egy itáliai kereskedő kifosztása és más kihágásai miatt. Egy másik ügy miatt azonban Pétert Nagymartoni Pál országbíró is fővesztésre ítélte, továbbá Baranya és Tolna vármegyék nemessége tanúsította a királynak, hogy nevezettek nyilvános tolvajok és rablók. Hasonló eredményre jutott az előbb János, majd Vilmos nádor vezetésével ülésező Hont vármegyei generalis congregatio is, mivel a nevezettek Hontot is feldúlták és többeket borzalmasan megkínóztak. Végül azonban a király megkegyelmezett nekik, persze nem ingyen, birtokaik egy tekintélyes részét – köztük két Litva nevű várral – a királynak kellett átadniuk. Ez rendhagyó eset abból a szempontból, hogy nem hazai város kereskedőjéről van szó, azonban Zágráb 1242-es (1319-es átírás) kiváltságaiban benne van, hogy a megkárosított polgárt azon terület ura köteles kárpótolni, ahol a károkozás történt, s azt is tudjuk, hogy – mint az 1316-i oklevél tanúsítja – a szlavón bán kötelessége volt védeni az itáliai kereskedőket.⁹¹ Noha, mint látjuk ez esetben a bűnözőket több bünténnel is vádolták, Mikcs bán számára azonban a jogalapot az intézkedésre az itáliai kereskedő kifosztása jelentette, s ezért érdemes idevonni ezt az adatot.

Hasonló a megfogalmazása a velenceieknek szóló 1318-ban kelt védlevélnek is. Ebben az uralkodó azzal a sommás kijelentéssel szól az út védelméről, hogy „A kölcsönös érintkezés és az utak biztonsága mindkét részről biztosítva/nyilvánvaló legyen.”⁹² Ebben az évben a bécsiek részére is hasonló védlevelet állított ki I. Károly, amelyben szintén a köteles vám

⁸⁸ Wenzel 1874: 207.

⁸⁹ „venientes cum rebus et mercimoniis, debitis tributis solutis...ac soluto tricesimo sub nostro castro...libere et secure procedatis in eundo et redeundo, etiam cum personis vestris, fide nostra Regia mediante.” U. o.

⁹⁰ 1342. március 17. AOkl XXVI.: 116-117.

⁹¹ Tkalčić I.: 15.

⁹² „mutua conversatio et securitas itineris utrinque pateat.” Wenzel 1874: 211.

megfizetéséhez köti a szabad és biztonságos közlekedést, egyúttal különleges védelmébe is veszi őket.⁹³

Mielőtt azonban rátérnénk arra, hogy ez a különleges védelem mit is takar, röviden szeretnénk felvázolni a kor Ausztria felé irányuló kereskedelem buktatóit, amelyek végül is a holicsi és a lengyel út, ill. a Via latinorum szerepének növekedéséhez vezettek, s talán megmagyarázzák a nyugati határszáron a honorok kiosztását is.

A fő problémát Bécs árumegállító jogának/lerakati jogának 1312-es megerősítése jelentette.⁹⁴

Ugyan ezután is voltak jobb periódusok Károly és unokatestvérei viszonyában, így pl. épp a fent említett védlevél esetében, vagy 1317-ben, amikor Frigyes római király Károly oldalán harcolt Komárom ostromakor.⁹⁵ A magyar király lehetőségei szerint megpróbálta kiküszöbölni a viszály okait, hol diplomáciai, hol katonai eszközökkel, azonban ezen akciói 1324-ben véget értek, amikor is a nyugati kereskedelem végállomásának (legalább is egy időre) Sopront tette meg, s megtiltotta a magyar kereskedőknek, hogy Ausztriába menjenek, illetve az osztrákoknak, hogy Magyarországon bírt földjeiken dolgozzanak, vagy az azokból származó hasznot behajtsák. A fő probléma az volt, hogy az osztrák hercegek a király többszöri kérése ellenére sem engedték át területeiken a magyar kereskedőket Csehország és a délnémet területek felé, mivel konkurenciát láthattak a magyar borban a bécsi és bécsújhelyi szőlőtermesztőkkel szemben. Ezzel az intézkedéssel a király Sopronnak lerakati jogot adott, amely a belföldi kereskedőkre volt érvényes.⁹⁶ Weisz Boglárka szerint ez nem csak a magyar kereskedők Csehország felé, Ausztrián keresztül történő kereskedelmét igyekezett meggátolni, de egy határhoz közeli lerakat létrehozásával vonzóvá is tenni Sopront a bécsi és bécsújhelyi kereskedők számára, akiknek Magyarországra jövetelét a király nem tiltotta meg.⁹⁷ I. Károly 1338. január 13-án utasítja a pozsonyi, vasi, soproni, nyitrai tisztségviselőit és más határszéli ispánjait, hogy sem a soproniakat jogtalanul ne vámoztassák boruk szállítása közben, sem azon lengyel, cseh vagy más magyar kereskedőket, akik soproni bort szállítanak.⁹⁸ A soproni kereskedők tehát eljutottak a lengyel vagy a holicsi útra áruikkal,

⁹³ Fejér VIII/2.: 154-155.

⁹⁴ Újabban Skorka Renáta vetette fel, hogy a bécsi árumegállító jogra vonatkozó kiváltságok hagytak kiskapukat a kereskedőknek. Ő inkább a 14. század eleji magyar belviszályokban, majd a birodalmon belüli pártharcokban látja az Ausztrián át vezető főút ellehetetlenülését. Skorka 2012: 1-24.

⁹⁵ Frigyes ugyanis 1317. október 8-án a Komárom előtti táborból intéz levelet az akkor az ő fennhatósága alatt lévő pozsonyiakhoz. AOKl. IV., 222.

⁹⁶ Weisz 2012: 60.

⁹⁷ Weisz 2012: 59. Mindezek mellett felveti, hogy a soproni lerakat a győri lerakatot váltotta ki, amelynek elszorvadásáért így szintén a soproni lerakat, közvetve pedig a király gazdaságpolitikája a felelős. Weisz 2012: 58. Mindez viszont megerősíti azt az elképzelést, hogy a Duna mentén haladó nyugati főút jelentősége csökkent a XIV. század első felében.

⁹⁸ Házi I/1., 70-72.

ugyanakkor a fáradságos út és a megnövekedett távolság miatti magasabb szállítási költségek érzékenyen érinthették a várost, hiszen nem vihették portékájukat a szomszédos osztrák tartományokba, vagy tovább. Nagy Lajos valószínűleg ezt felismerve is fogja majd az osztrák hercegek elleni kereskedelmi zárlatot megszüntetni trónra lépte után. Amennyit használt Károly intézkedése a városnak, legalább annyit árthatott is tehát. Súlyos szankciókat is foganatosított ráadásul 1324-ben I. Károly azokkal szemben, akik ezt az intézkedést nem tartották be. Ez is bizonyítja, hogy Károly mennyire tartotta fontosnak Sopront kereskedelemi terveiben.⁹⁹ Ezek a fejlemények talán megmagyarázzák Moson és Pozsony háttérbe szorulását is. Mosonon és Pozsonyon vezetett ugyan keresztül a nyugati főút, I. Károly idejében a kereskedelmi forgalom volumene azonban kisebb lehetett, mint akár az Árpád korban, akár később, fia idején.¹⁰⁰ Pozsony városa és a vármegye csak 1323-ban került vissza Magyarországhoz, ám feltűnő, hogy Károly ezután sem valamely zászlósúr alá rendelte a területet, hanem különálló ispáni honor maradt, szemben az Árpád-kori és a Károly utáni időszakok tendenciáival, amikor Pozsony gyakran volt országnagyok kezelésébe adva. Hasonló állapotok figyelhetők meg Moson esetében is. Figyelemreméltó mindenestre a tény, hogy a XIV. század első felében Mosont és Pozsonyt elkerülve próbálta a király fejleszteni a külkereskedelmet és e területektől délre, ill. északra fejtett ki aktívabb gazdaságpolitikát.¹⁰¹ Weisz Boglárka szerint ráadásul I. Károly kereskedelem-politikáját nem elsősorban a magyar kereskedők exportjának támogatása, hanem a külföldiek importjának, s a hazai áruk általuk történő exportjának támogatása hatotta át.¹⁰²

A lerakati jog szempontjából érdemes kicsit átnézni az általunk fontosabbnak ítélt útvonalak menti hasonló intézkedéseket. Ebből a szempontból érdemes elsősorban Lőcse, valamint Buda szerepét felvetni. I. Károly idejéből származik a már említett soproni lerakat, ill. a lengyel út menti lőcsei lerakat is. Lőcse 1321. június 21-én jutott e jog birtokába, oly módon, hogy az odaérkező kereskedők tizennégy napig kötelesek áruikat eladásra felkínálni, és ha a tizenötödik napon sem vesznek tőlük semmit, akkor továbbmehetnek.¹⁰³ A lengyel út

⁹⁹ „suis mercimoniis in civitate Soproniensi depositis forum et commutationes in eadem civitate et non alias facere teneantur, si qui autem mercatorum regni nostri cum suis mercimoniis transierint civitatem Soproniensem in terram Austriae, rerum et bonorum suorum damna patiantur.” 1324. december 10., Házi I/1.: 41-42.

¹⁰⁰ Pleidell 1925: 35.

¹⁰¹ Ezt talán a király Ausztriához fűződő feszült viszonya magyarázhatja. A bécsi út I. Károly alatti mesterséges elsorvasztására már Szende Katalin is lehetséges okként gondolt. Ez a politika pedig nagyban gátolta Pozsony kereskedelmi kapcsolatait nyugat felé. Szende 2004: 36. Ugyanakkor a király 1336-ban engedélyezte a pozsonyi kereskedőknek, hogy Bécsből és Ausztriából árut hozzanak be, azonban ki nem vihettek semmit. Pleidell 1925: 36. Ez összekapcsolható a soproniaknak adott lerakati joggal, ahol I. Károly szintén nem akadályozta, hogy osztrák kereskedők érkezzenek Sopronba. A király még azzal is kényszerítette őket a soproni lerakat használatára, hogy megtiltotta az osztrákoknak a magyarországi szőlők művelését.

¹⁰² Weisz 2012: 59.

¹⁰³ AOkl VI: 70.

külkereskedelmi „kíségítő” jellege nem volt elhanyagolható akkor, amikor a Bécs felé menő közvetlen nyugati főút a magyar király és az osztrák hercegek közötti konfliktusok miatt hanyatlani kezdett, vagy amikor a holicsi út, I. Károly 1336-os megfogalmazása szerint szinte teljesen elhagyatott volt még. Lőcséről egyenesen vitt út Késmárkon és Ófalun át Szandeczre, onnan pedig Krakkóba, amely biztos felvevő piacot jelentett a magyar kereskedők számára.¹⁰⁴ Szlavóniában Zágrábnak lehetett hasonló joga, noha erről konkrétan a város kiváltságai nem szólnak, pusztán a külkereskedelemhez kötődő napi vásártartásból lehet következtetni.¹⁰⁵ Mivel az Árpád korban csak Esztergomnak és Budának volt hasonló vásártartási kiváltsága, s ezekben a városokban volt lerakat, így legalábbis felvethető, hogy Zágrábban is lehetett, erre utaló jeleket pedig épp I. Károly idejéből találunk.¹⁰⁶

Buda, mint az ország egyre fajsúlyosabb gazdasági központja, szintén bírt lerakati joggal. Ezt ugyan IV. Bélától a pesti polgárok kapták, de az a király 1244. november 12-i kiváltságlevele szerint a kelenföldi (budai) polgárokra is érvényes volt. A pesti hospesek azonban a tatárjárás után a budai várhegyre költözve magukkal vitték ezt a jogukat is, amely ezek után Budára szállt át.¹⁰⁷ Buda szerepe a XIV. század elején egyre növekedett a régi, ekkorra már hanyatló gazdasági központokkal, Esztergommal és Székesfehérvárral szemben. Míg pl. a XIII. században (és gyakran a XIV. század első felében is még) a székesfehérvári jog volt a mérvadó a városi kiváltságleveleknél, addig a tárgyalt korszakban kezd egyre inkább feltűnni Buda város jogának alkalmazása.¹⁰⁸ Weisz Boglárka elképzelése szerint pedig az esztergomi harmincadot Budára helyezték át.¹⁰⁹ Így Buda, tekintve országos vásártartási és lerakati jogát is, komoly gazdasági szerepet játszhatott a korabeli Magyarországon. Fügedi Erik szerint ez akkor domborodott ki, amikor 1336-ban I. Károly a holicsi utat részesítette előnyben a nyugati külkereskedelemben, amellyel így Buda tényleges egyeduralmát is elismerte.¹¹⁰ Mindezek valóban egy komoly gazdasági tekintéllyel rendelkező város képét festik meg, azonban nem világos, hogy a várost magában foglaló Pilis megye, miért nem tartozott soha valamely zászlósúr kezelésébe. A kérdés megválaszolása nem egyszerű, ám talán nem haszontalan a következő tényezők megfontolása. Pilis megyét a mindenkori Visegrádi várnagy irányította, Visegrád pedig, mint tudjuk, 1323 óta I. Károly székhelye is volt, így a közvetett ellenőrzés meglehetősen. Mindehhez kapcsolódik a szomszédos megye, Pest

¹⁰⁴ Gárdonyi 1908: 16.

¹⁰⁵ Weisz 2012: 58.

¹⁰⁶ 1324-ben a király a káptalan váralján lerakott javairól tesz említést, míg 1333-ban a polgárok azon joga nyer megerősítést, hogy az idegenek és bármely állapotú népek lerakott javaiból adót szedhetnek. U. o.

¹⁰⁷ Weisz 2012: 57.

¹⁰⁸ Fügedi 1981: 248.

¹⁰⁹ Weisz 2012: 57.

¹¹⁰ Fügedi 1981: 258.

kapcsolata a nádorral, melynek a nádor a források alapján 1244 óta ispáni címét is viselte,¹¹¹ s ráadásul a nádorok alnádort is tartottak a városban.¹¹² A várat pedig királyi rektor irányította, I. Károly alatt sokáig egyik kedves embere, Hencfi János, mosoni ispán.¹¹³ Mindezek a tényezők együttesen talán kiválthatják honnivaló kapcsolatos megfigyeléseink Budánál megfigyelhető hiányát, azonban a kérdés tisztázása mélyrehatóbb kutatásokat igényelne.

Lássuk most már a különleges védelem kérdéskörét. Az eddig felbukkant ez irányú oklevelek száma Károly uralkodása minket érdeklő időszakában 49, amelyeknek döntő többsége (43 eset) a legtöbbször „másodállásként”¹¹⁴ szereplő vármegyéből való, és sok esetben kereskedelmi vonatkozású, ugyanakkor sok az egyházakat érintő is. Nehéz eldönteni azonban, hogy mely tisztviselő volt az illetékes hatalom a védelmet tekintve. Van olyan eset ugyanis, amikor például Bakonybél védelmével a királyné Tamás erdélyi vajdát bízta meg,¹¹⁵ de az is furcsa, amikor Balassa Dancs mester, mint Komárom és Zólyom ispánja veszi különleges védelmébe a Győr vármegyei Gönyűt.¹¹⁶ Ezek ismeretében a kép nem látszik egyértelműnek, mivel nagy a szórás az egyházi, kereskedelmi, de személyi típusú különleges védelmek között is. Ám annyi bizonyos, hogy mivel döntő többségben a legtöbbször kiosztott vármegyékben bukkanunk ez irányú oklevelekre, valamint, hogy sok esetben valamely összekötő, de akár főútvonal mentén is fekszenek ilyen védelem alá vett telepök, elképzelhető, hogy kötődik a honorhoz.

A különleges védelemről szerencsére készültek már olyan munkák, amelyek jobb megvilágításba helyezik ezt a számunkra elsőre talán furcsának tűnő intézményt. Kubinyi András a *forum liberum*-mal hozta összefüggésbe, méghozzá a vásár nyilvánossága és az oda tartók királyi védelme elemeit tartva lényegesnek belőle. Tringli István pedig 2010-ben megjelent tanulmányában mutatja be ezt, amely a vásárolók védelmére irányult ugyan, ám nem a rablók vagy útonállók, hanem a törvénytelen lefoglalások ellen.¹¹⁷ Az ilyen védelmek konkrét személyeknek, vagy testületeknek, csoportoknak szóltak, s ha a vásárra menve útközben illetéktelen vámokat akartak szedni tőlük, erre hivatkozva tudták – jó esetben – ezeket kikerülni. Az ilyen illetéktelen vámszedések tilalmára felszólító oklevélre már láttunk példát, amikor István mester, Sopron és Vas vármegye ispánja tiltja a Sárvíz és a Rába közötti vámmal bíró nemeseket és más személyeket, hogy a soproniakat megvámoltassák. Tringli

¹¹¹ Zsoldos 2011: Magyarország világi: 179.

¹¹² Nyers 1934: 24. (Drugethek alnádorai), 30. (Debreceni Dózsa alnádora), Engel 1996: 1.

¹¹³ Engel 1996: 155.

¹¹⁴ „Másodállás” az országos vagy udvari tisztviselők által viselt ispáni tisztség. A másodállás kifejezés Fügedi Eriknél jelenik meg. Ld.: Fügedi Erik 1986: 247.

¹¹⁵ 1333. november 22. AOkl XVII.: 222.

¹¹⁶ 1333. március 23. AOkl XVII.: 70-71.

¹¹⁷ Tringli 2010: 1324.

többször 15. századi adatokkal dolgozik, de a 14. század második felére is hoz példákat. Az időhatárt megkíséreljük tagítani.

Arra nézve, hogy a védelem konkrét személyeknek vagy csoportoknak szólt, az oklevelek világosan beszámolnak.¹¹⁸ Egy késői példával élve rögtön láthatjuk, hogy milyen nagy károkat tudott okozni az ilyesfajta jogtalan vámszedés. 1341. július 26-i oklevél értesít ugyanis, hogy Ite fia János, a Sáros vármegyei Kapronca birtokosa felkereste Károly királyt, mivel tolvajok, útonállók és jogtalan vámszedők tevékenysége miatt birtoka többször elnéptelenedett. A király felhívja az ország főpapjainak, báróinak, nemeseinek és várnagyainak figyelmét, hogy ne zaklassák a János mester birtokán élőket, nehogy még egyszer ezért neki hozzá kelljen fordulnia.¹¹⁹ Itt tökéletesen látjuk kik miatt kellett kiállítani a védelemről szóló okiratot: ezek a tolvajok, útonállók és jogtalan vámszedők. Vagyis pontosan azon elemek ellen kellett így védekezni, akik a kereskedelmet akarták megcsapolni, s akik ellen a vármegyei hatóságoknak is joguk volt fellépni. A birtok egyébként kétségkívül remek elhelyezkedése ezúttal nem tett túl jót az ott élőknek, ugyanis a telep közel volt ahhoz az úthoz, mely Eperjest kötötte össze Bártfával. Ezen az úton pedig komoly kereskedelem bonyolódott le már ebben a korban, ami nyilvánvalóan vonzotta magához a kétes elemeket. Ezzel szembesülünk a sokszor említett cseh-magyar kereskedelmi egyezményben is, hiszen Károly király így beszél az egyezmény megszületésének okairól: „... az országos közút... a háborús és békétlen idők óta gonosztevő emberek csalárdságai s jogtalan vámkivetések következtében jóformán mindeddig és egészen mostanáig elhagyott volt...”¹²⁰ Nyilvánvaló, hogy a fentebb idézett, az ezen út védelmezőiül állított urakról szóló résszel kapcsolatos védelem is a tolvajok, útonállók és a jogtalan vámkivetők ellen irányult.¹²¹ Ezen út mentén pedig az abszolút védelmi pozíciót, elképzeléseink szerint Lackfi István, királyi lovászmester, nyitrai ispán, berencsi, holicai és bolondóci várnagy látta el, s itt a hangsúly ispáni és várnagyi címein van. Jelen munka épp arról szól, hogy az ilyen nagy jelentőségű utak mentén Károly uralkodásának nagy részén legmagasabb rangú bárói álltak, akiknek honorai – „figyelembe véve a mi kiváló kegyünket és szeretetünket”- ahogy Károly megokolja – kifejezetten ilyen feladatokkal voltak hozzájuk csatolva. Arra, hogy ez a feladat nem feltétlenül volt királyi

¹¹⁸ Magánszemélyekre (pl. özvegyek, árvák) az ország fő gyámjaként terjedt ki a király védelme. Hajnik 1879: 43. Egyházakra, mint főkegyúr, az utazókra, kereskedőkre pedig a közrend legfőbb őréként, és az állami erőszak-monopólium legfőbb birtokosaként. E hatalmát delegálta helyi tisztségviselőinek az uralkodó, s ezért fordultak a helyi közegekhez az érintett személyek vagy testületek.

¹¹⁹ AOkl XXV.: 240.

¹²⁰ Károly Róbert emlékezete 1988: 175., „a temporibus guerosis et impaccatis propter maleficorum hominum insidias et indebitas exactiones tributorum fere hactenus et usque modo dissueta fuisset.” Wenzel 1874: 343.

¹²¹ Az út korábbi elnéptelenedéséből valószínűleg ők is kivették a részüket, a belháborús idők pusztításain túl is. Skorka 2012: 11.

parancshoz kötve, tehát a rendszer része is lehetett, felhoznánk két, egymással összefüggő példát Szepesből. I. Károly 1322. június 24-én kiadott egy oklevelet, amivel Ferenc fia Tamás mester, szepesi várnagy kérésére keddi napra hetivásárt engedélyez annak Szalók (Alsószalók) falvában, amit királyi védelmébe is vesz.¹²² Szűk egy héttel később Fülöp mester várnagya kérésére átírja a király oklevelét, majd annak hű szolgálatai és királyi parancs miatt védelmébe is veszi várnagya falujának vásárát.¹²³ Ám Drugeth Fülöpnek szóló királyi parancs legalább is nem maradt fenn, a királyi oklevélben erre vonatkozó passzus pedig nem szerepel. Tehát két elképzelés lehetséges: vagy szóban adott rá utasítást a király, hiszen Drugeth Fülöp királynéi tárnokmesterként nyilván sokat tartózkodott a király környezetében, vagy pedig természetesnek vette, hogy amennyiben a király így határoz, akkor neki, mint az uralkodóház dignitariusának ezt kell tennie, vagyis feladatköréhez hozzátartozott (a királyi akarat helyi végrehajtójaként). Ugyanakkor abba, hogy az átírást Tamás várnagy kérte Drugethtől, beleszólhatott az a tény is, hogy Drugeth Fülöp volt az érintett terület királyi ispánja, másrészt pedig Ferenc fia Tamás dominusa. Ezek a körülmények nem elhanyagolható tényezők. Úgy tűnik azonban, hogy ez nem volt egy szokványos eset. A szalóki vásár ugyanis nem tartozott kezdettől fogva Fülöp védelme alá, hanem Ferenc fia Tamás, mint birtokos alá, így a királynak tudatnia kellett emberével, hogy milyen döntést hozott, és, hogy ezzel együtt a vásárt, de legalábbis a vásározók védelmét szintén rábízza helyi ispánjára, jelen esetben Fülöpre. Ebben a vonatkozásban pedig már mindegy, hogy adott-e utasítást a király vagy sem, mert azzal, hogy döntéséről tájékoztatta helyi emberét, az ispánnak tudnia kellett mit kell tennie. Ez állítás megtámogatására hoznánk fel a másik esetet. 1318. november 26-án, Budán a király a szepesi prépost kérésére veszi oltalmába a prépost halmasi (Szepesalmás) birtokán jelen oklevéllel engedélyezett szerdai vásárát.¹²⁴ Ugyanezen év december 12-én Fülöp mester is átírja a király oklevelét a prépost kérésére, Szentmártonról (Szepeshely) keltezve azt, s kimondja, hogy a kereskedők áruikkal szabadon jöjjenek és távozzanak Halmosról, valamint, hogy a kereskedők Fülöp különleges védelmét élvezik.¹²⁵ Egy nappal később, egy más ügyben a király is kiad egy oklevelet, de Temesvárról keltezve azt,¹²⁶ tehát gyakorlatilag ki lehet zárni, hogy december 12-én Fülöp mester szóban parancsot kapott volna a királytól a védelemre.¹²⁷ Vagyis saját hatáskörében, nagy valószínűséggel eredeti feladataival összhangban járhatott el, amikor a védelmet megerősítette, ráadásul a prépost cselekedete is

¹²² AOkl VI.: 238.

¹²³ AOkl VI.: 246.

¹²⁴ AOkl V.: 127.

¹²⁵ AOkl V.: 133.

¹²⁶ AOkl V.: 134.

¹²⁷ Spekner 2010: 147-148.

azt a benyomást kelti, mintha erről a feladatköréről nem csak a király és „beosztottja” tudott volna, hanem mások is tudatában voltak ennek, s ezért fordult a prépost a király után Fülöphöz. E jogkör bizonyítására szolgál Renoldus fia András soproni alispán esete, aki különleges oltalmába vette István mester, soproni polgárt, fiait és különösen Egered nevű birtokát, miután István bemutatta neki a király számára kiállított oklevelét. Ebben a király a soproni ispánt és a soproni bírót külön eltiltja a nevezettek zaklatásától. Az alispán magára nézve természetesen kötelezőnek tekintette a döntést, amit az oklevél átírása jelez, noha erről kifejezetten nem szólt I. Károly oklevele.¹²⁸ De nyugodtan ide vonható István vasi és soproni ispán 1331-es oklevele is e szempontból. Ebben az ispán kijelenti, hogy a korábbi királyok és különösen Károly királynak a soproniak részére kiállított okleveleit tekintve (főleg amely a soproniak Sárvíz és Rába folyók közötti vámmentességéről szól), utasítja szabadságuk megőrzése érdekében a mondott területek vámszedőit és a területen vámmal bíró nemeseket, hogy a polgároktól vámokat ne szedjenek.¹²⁹ A király részéről nem kelt külön parancs az ispánhoz ez ügyben, pusztán a polgárok kérése az, ami István mestert a diploma kiállítására sarkallja, tehát tisztában lehetett a rá háruló feladatokkal.

Szepesalmás kapcsán kell megemlékeznünk a forum liberumokról, mivel ez is nagyban összefügg a védelmi kötelezettséggel. A forum liberum azt a vásártípust jelentette, amely fölött az ispán joghatósága megszűnt, a vásározók különleges védelmét pedig a király garantálta. A vásáradománynál azonban az uralkodó kikötötte, hogy más vásár sérelme nélkül tartassék a forum liberum, ahol ráadásul minden ember szabad, vagyis a vásár ideje alatt csak közbüntett elkövetése miatt lehetett bárkit is elfogni.¹³⁰ Az állam számára ez azonban nem a vásári jövedelmek teljes kiesését jelentette, amelyre a források már a 13. században is utalnak. Ezt példázza Győr, ahol a forum liberum jövedelme a városcasszába folyt be, míg a szombati vásár fölötti joghatóságot továbbra is az ispán gyakorolta.¹³¹ Meg kell említeni azonban, hogy a 14. századtól az uralkodók csak forum liberum tartását engedélyezték, vagyis a vásárokon az ispánok joghatósága valóban elég csekély volt.¹³² Ugyanakkor a forum liberum engedélyek tartalmazzák a vásárra érkezők és onnan távozők királyi védelmét, amelyre Weisz Boglárka szerint azért volt szükség, mert a védelmet a vám megfizetésével nyerhették volna el a kereskedők, a forum liberum vámmentessége okán azonban erre automatikusan nem

¹²⁸ „unde volumus et universis quibus presentes ostenduntur et specialiter comiti Supruniensi nunc et pro tempore constituto et civibus de Suprunio firmiter precipimus per presentes” HO II.: 37.

¹²⁹ AOkl XV.: 40-41.

¹³⁰ Weisz 2010: 1415.

¹³¹ Fügedi 1981: 244.

¹³² Weisz 2010: 1416.

számíthattak, ezért kellett a királynak külön kiemelni, hogy védelmüket biztosítja.¹³³ Szepesalmáson pedig a király *forum liberum* tartását engedélyezte, így Fülöpnek parancs nélkül is tudnia kellett, hogy a vásározók védelme az ő hatáskörébe tartozik ezentúl. Azt mondhatjuk tehát, hogy amennyiben a király különleges védelmébe vett egy vásárt, vagy egy személyt, és erről tudósította helyi emberét, nem volt szükséges parancsba adnia ispánjának, hogy hasonlóképpen cselekedjen, az tudta kötelességét a nélkül is. A szalóki esetben csupán annyi történt, hogy a király tudósította az ispánt a további védelem ránézve kötelező feladatáról, ám arra valószínűleg nem feltétlenül volt szükség. Mindezek igen érdekes elemek, ám érdemes megnéznünk, hogy Európa más területein milyen megoldásokkal találkozunk.

A kor délnémet gyakorlatában például az volt benne, hogy a védelmet a kereskedők mellé kirendelt emberek útján látták el, ám nagyon tanulságos és egyben meglepő egy eleddig kevésbé ismert kereskedelmi partner, Firenze védelmi rendszere. Firenzében nagy gondot jelentett például a Bolognába vivő út biztonságossá tétele, mivel a környéket sakkban tartó nemesek, az Ubaldiniek folyamatosan megsarcolták az ezen úton közlekedőket. Emiatt Firenze az út mentén erősített helységeket kezdett emelni, s az elsőt épp 1306-ban,¹³⁴ de a legfontosabb utak mentére további hatot építettek, s ezeket castelláknak nevezték.¹³⁵ De Savoya hercegei is hasonló erősítményekkel zárták el a 14. században az Alpok déli hágóit. Ez hasonlóságot mutat magyar viszonylatban például Szarvkő 1340,¹³⁶ illetve Dunajec 1313-1322 közötti építésével.¹³⁷ Míg előbbi királyi parancsra emelte Lackfi István lovászmester a magyar-osztrák határ védelmére Kismarton közelében, addig utóbbit királyi engedéllyel emelte Drugeth Vilmos a Dunajec völgyének ellenőrzésére. Szarvkő már ekkor királyi várként tartozott az ispáni honorhoz Sopronban, Dunajec viszont csak Vilmos mester halála után került a szepesi ispánok ellenőrzése alá, igaz, csak 1347-ig.¹³⁸

Hasonló megállapításokat vont le Szűcs Jenő a tatárjárás utáni várépítések kapcsán is. Az új várak szerinte kettős funkciót láttak el, védelmit és stratégait. Ugyanakkor észrevesz egy számunkra is lényeges tényezőt, méghozzá, hogy a várak többsége valamely szabad vendégtelepes község vagy falucsoport mellé épült, amiben valamilyen „területi-funkcionális” összefüggést látott.¹³⁹ Weisz Boglárka szerint IV. Béla vámpolitikáját két tényező határozta meg: egyrészt lefölözni a külkereskedelem hasznát, másrészt pedig a belső vámok háttérbe

¹³³ Weisz 2007: 877.

¹³⁴ Spufford 2007: 216.

¹³⁵ U. o.

¹³⁶ Engel 1996: 422.

¹³⁷ Fügedi 1977: 128.

¹³⁸ Engel 1996: 306. (Dunajec), 422. (Szarvkő)

¹³⁹ Szűcs 2002: 72.

szorításával tehermentesíteni a belkereskedelmet.¹⁴⁰ Elképzelhető, hogy már a kései Árpád korban is a várak elhelyezkedésével és a helyi szervek feladatkörének és jogosítványainak új alapokra helyezésével próbálták ezt biztosítani a magyar királyok?

A védelemre mindenesetre más, párhuzamként megemlíthető európai példák is akadnak. Dél-Itáliában a normann időktől kezdve vált a helyi tisztségviselők kiváltságává, hogy bizonyos vámokat maguknak szedjenek be, cserébe a kereskedők és utazók mellé adott fegyveres kíséretért. Ez azonban 1323-ban megszűnt, amikor Róbert király elvette e jogukat, mivel nem teljesítették kötelességüket.¹⁴¹ Tanulságos Firenze példája. Firenze ugyanis szintén abból a megfontolásból, hogy a belső vámok csak a helyi urak vagyonát növelik, de belőlük a központi hatalom bevételei nem igazán gyarapodnak, a belső vámokat kiengedte kezéből a város, a vámhivatalait pedig a határ mellé állították,¹⁴² s ezt a rendszert csakhamar átvették a délnémet területeken is, elsősorban Nürnbergnél figyelhető meg.¹⁴³ Kérdéses ugyanakkor, hogy Károly gazdasági rendszere támaszkodott-e ezekre, mint előképekre, de az alapelgondolás legalábbis közel ugyanaz lehetett: a kincstár jövedelmeit növelni, a lehető leghatékonyabb módon, a lehető legnagyobb biztonsági intézkedésekkel. A belső vámokról a hangsúly Magyarországon is a külső vámrendszerre tevődött át,¹⁴⁴ s a vámszedés jogával a Magyar Királyságban is összefüggött az utak és hidak karbantartásának kötelessége. Ez derül ki pl. a szepesi káptalan azon okleveléből, amely az 1351. évi dekrétum VIII. Tvc.-ben foglaltaknak megfelelően, 1355-ben a sárosi vámok összeírása idején, a vámok vizsgálatával megbízottak csak azokat a vámokat tekintették jogosnak, melyek tulajdonosai hidakat kötelesek fenntartani.¹⁴⁵

IV. Konklúziók

Az eddigiekben megkíséreltük feltárni a honor intézménye mögött megbúvó struktúrát, s bizonyítani, hogy a honor nem pusztán hatalmi, de gazdasági szempontokból is fontos volt, s ez kiosztásukban, ha nem is az egyetlen, de igen hangsúlyos elem lehetett. A király katonai vállalkozásaival nem lehetett összhangba hozni a honorok kiosztási mechanizmusát, viszont a területi elhelyezkedés, a gazdasági kapcsolatok kiépítése, a városfejlesztés is mind arra utalnak, hogy gazdaságilag, elsősorban kereskedelmileg volt jelentékeny ez az intézmény. A

¹⁴⁰ Weisz 2010: 913.

¹⁴¹ Spufford 2007: 219.

¹⁴² Spufford 2007: 224.

¹⁴³ Spufford 2007: 225.

¹⁴⁴ Weisz Boglárka kutatásai nyomán azonban a harmincadvám már az Árpád korban is, mint a külföldről behozott árukra kivetett külkereskedelmi érték vám funkcionált, de nem volt határvám. Vagyis a belső vámok tekintetében az átrendeződés már a 13. században elkezdődött, méghozzá annak is az elején. Weisz 2011: 275.

¹⁴⁵ Gárdonyi 1908: 8

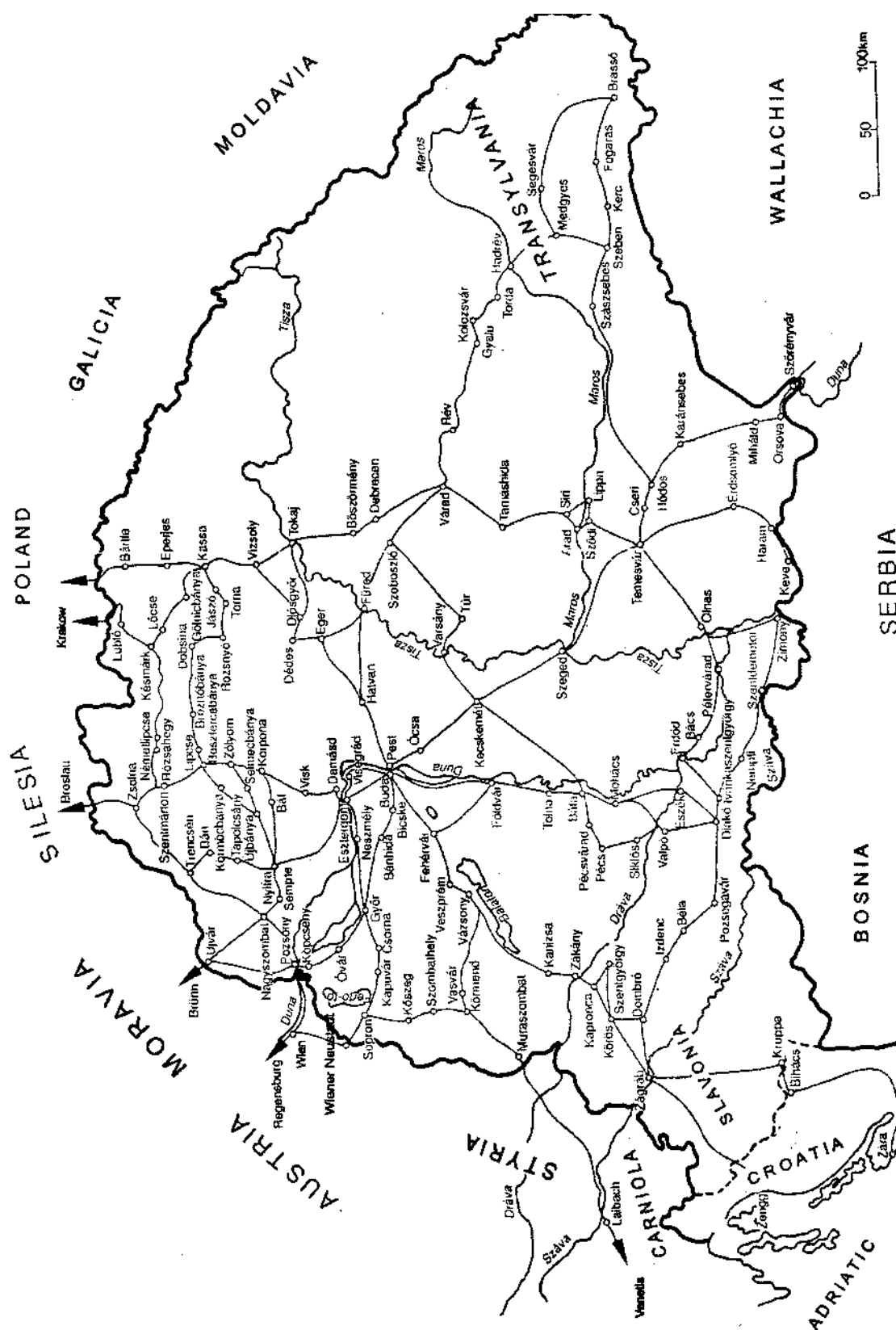
magyar-cseh kereskedelmi egyezmény, a kereskedelmi védlevelek konkrétan is kimondják, hogy a várnagyok, ispánok védelmi kötelessége a kereskedők felé nagyobb súllyal esett a latba, mint eddig a szakirodalom hangsúlyozta. Hont vármegye 1338-as oklevele mutatja a vármegye hatáskörét ezekben az ügyekben, amelyet egyébként az Árpád-kori törvények is alátámasztanak. Ráadásul, mint láthattuk a fő útvonalak mentén a védlevelek védelmi kötelezettségének gyakorlati megvalósulására is akadnak példák. A különleges védelem és a vásározók védelme szintén a védelmi aspektust jelzi. Például Komoróczy György írja, hogy „a kereskedelmi élet fejlődése és az uralkodói hatalom anyagi biztonsága között ebben az időben sokkal szorosabb volt az összefüggés, mint az újkorban, amikor az államnak ezektől a tényezőktől független jövedelemforrások is állottak rendelkezésére.”¹⁴⁶ Tehát a kereskedelem fejlesztésének, amelynek Károly mondhatni „élharcosa” volt középkori uralkodóink között, a királyi bevételek növelése szempontjából is nagy volt a jelentősége. Ezen bevételek növelése érdekében pedig Károly mindent elkövetett.¹⁴⁷

A mechanizmus bár nem működött mindig tökéletesen, hiszen visszaélésekre is szép számmal találunk példákat, mégis nagyobb biztonságérzetet nyújthatott az utakon közlekedőknek. Ne vezessen félre a viszonylag gyakran előforduló olyan oklevelek száma, amikor az utak nem biztonságos volta miatt még okleveleket sem mernek elvinni egyik településről a másikba, mert a korabeli Nyugat-Európában sem volt jobb a helyzet. Ismert az az eset, amikor Rómától északra 1476-ban kirabolták az angol királyné testvérét, Anthony Woodwillt, s ezzel 1000 M kárt okoztak neki, noha az erről szóló iratból tudjuk azt is, hogy kísérete nem volt épp mindennapi. Vele utazott ugyanis egy earl, egy báró, egy lovag, négy nemes, egy címerkirály és rengeteg szolga. Tehát a középkori Nyugat-Európában is találunk nem egy példát ilyen esetekre, noha ott is elkövettek mindent az utazók biztonsága érdekében.

A honornak ezek alapján két rétegét különböztethetjük meg: a rendszer alapja az volt, hogy a központi hatalom kiküldte megbízható embereit a vármegyékbe, hogy ott az uralkodó érdekeit védjék, Károly képében biztosítsák a zavartalan életet, és megakadályozzák a század eleji polgárháborúk újabb kitörését. Ehhez kapcsolható Károly feltehető személyes elképzelése, amely, mintegy az alapokra építkezve kívánta a rendszert saját további céljai számára is kihasználni, vagyis a potenciális adóalanyok, és rajtuk keresztül a kincstár bevételeit is nagyban gyarapító kereskedők védelmére. Munkánkban ezt a rendszert szerettük volna valószínűsíteni.

¹⁴⁶ Komoróczy 1942: 9.

¹⁴⁷ Ld. Holics és Berencs újjáépítésének, ill. Menul fia Péternek ügyét. AOkl XIX.: 118-119.



1. ábra A fontosabb kereskedelmi utak Magyarországon a 13 – 14. században. Szende Katalin: Towns along the way. Changing patterns of long-distance trade and the urban network of medieval Hungary. In.: Towns and communication. Communication between towns proceedings of the meetings of the International Commission for the History of Towns. Budak, Neven-Houben, Hubert (Ed.), Zagreb, 2011: 185.

The toll and commerce controlling tasks of counties in the period of Charles I.

In the medieval Kingdom of Hungary Charles I. was the most commitment king to develop the economy. We were trying to prove, that the honors hadn't distributed in an ad hoc way and to be connected with this economic question. Moreover in the rejoining struggles Charles set on edge his loyal men to the counties and royal castles which they recaptured to him. With the archontology of Pál Engel successfully stand out, that the cross-border counties were distributed several times than others. In this point of view these areas were much more important to Charles. From this the question is what were similar in these counties? Mostly the development of cities were located in these counties, where the biggest merchant routes were running also. At the same time the royal castles more than 50% were localized in these parts of Hungary. István Tringli's researches pointed out to the special protection, what was necessary to prevent the illegal toll-collects. Without royal orders too the ispánok (counts) can taking actions in these cases, like illegal toll-collects, robberies, hold up cases freely. Furthermore the counts had the authority and the duty to take actions in case of robberies, thieveries and murders, if the perpetrators weren't except under the county. Like we can see in the document of Hont's count in 1338 and the Arpadian laws. We gave the similar conclusion in the survey of the commercial treaty of 1336 and the other documents of defence. Nearly in all of the biggest routes we found evidents of this defences technical realization. This points to the fact what we noticed in the judicial cases, that their judicature authority moved in a large scale on the biggest routes to defend the merchants and other travellers. So Charles had double zeal with honor: political and economic. On one hand to restrain his potential enemies, and on the other hand to protect the merchants and cities, and develop the economic, also enrich the royal treasury. Charles could reached this zeal with two ways: straight from the inner, - and external trade tolls, and indirectly from the citizens rising taxes. But, if we want to know this distributed system was only Charles's personal theory, or a long-term phenomenon, we have to investigate on the systems backgrounds and the further developments.

Az I. Károly-kori megye vám, és kereskedelemirányító feladatai

A középkori magyar királyok közül I. Károly volt a legelkötelezettebb a gazdaság fejlesztését tekintve. Munkánkban azt a tényt szerettük volna bizonyítani, hogy a honor rendszer is kapcsolatban állt ezzel a gazdasági törekvéssel, s hogy a honorok nem ad hoc módon, és nem pusztán az azokból befolyó jövedelmek miatt lettek kiosztva. Hatalmi téren a honor jelentőségét nem kérdőjelezzük meg, csupán némileg pontosítva a képet azt mondhatjuk, hogy I. Károly azokat az embereit ültette adott vármegye vagy vár élére, aki számára azt visszaszerezte valamely tartományúrtól. Engel Pál archontológiája azonban rámutatott, hogy a vármegyék egy szűkebb csoportja került a zászlósurak kezelésébe. Ugyanakkor a király külpolitikai és katonai konfliktusaival, a korábbi tartományúri területekkel nem volt összefüggésbe hozható a rendszer. A további kutatások nyomán kiderült, hogy a kérdéses időszak városi kiváltságleveleinek több, mint 50%-a és a királyi várak szintén több, mint a fele ezeken a területeken található, ahogy a különleges védelemről szóló oklevelek több, mint 90%-a is. A királyi vámok kezelése a honor birtokosának feladata volt, ám ehhez kapcsolódóan kettős kötelezettség is hárult rá: az utak, hidak és révek karbantartása, ill. az úton közlekedő kereskedők és utazók védelme. Erről a magyar-cseh kereskedelmi egyezmény, ill. a kereskedelmi védlevelek is szólnak. A megyének meg volt a szükséges joghatósága ennek érvényesítésére, ami a honti ispán 1338-as okleveléből, de az Árpád-kori törvényekből is kitűnik. A védelem gyakorlati megvalósítására szinte az összes főútvonalról találtunk adatokat. A király feltehető személyes elképzelése bontakozik ki tehát a forrásokból, amely a királyi kincstár zilált helyzetén igyekezett segíteni. A még meglévő belső vámok, de főleg a külkereskedelmi vám, a harmincad, mely valamiképp szintén kapcsolatba hozható a rendszerrel nem elhanyagolható bevételt jelentett a király számára. Közvetve azonban a rendszer a városok gyarapodásával, a városoktól befolyó adók által is segítette a királyi fiscus helyreállítását. Arra azonban, hogy ez a gazdasági volumen az egész rendszeren végig húzódó motívum, avagy csak I. Károly személyes elképzelése volt, a rendszer eredetének és I. Károly utáni alakulásának vizsgálata deríthet fényt.

Rövidítésjegyzék

Források

DL – DF	A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a101129htm?v=pdf&a=start (Utoljára letöltve: 2012-09-16)
AOkl	Anjou-kori Oklevéltár I – XXVI. Almási Tibor et alii (szerk.), Budapest-Szeged, 1990 – 2007.
AO	Anjoukori Okmánytár III., Szerk.: Nagy Imre, Budapest, 1883.
DRH	Decreta Regni Hungariae Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301 – 1457: Fransiscus Dőry, Georgius Bónis, Vera Bácskai (ed.), Budapest, 1976.
Fejér VIII/2.	Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis VIII/2, Georgius Fejér (ed.), Buda, 1832.
Házi I/1.	Sopron szabad királyi város története I. rész 1. kötet. Oklevelek 1162 – 1406-ig. Házi Jenő (szerk.), Sopron, 1921.
HO II.	Hazai Okmánytár II.: Nagy Imre, Páur Imre, Ráth Károly, Véghely Dezső (szerk.), Győr, 1865.
Károly Róbert emlékezete	Károly Róbert emlékezete Szerk.: Kristó Gyula és Makk Ferenc, Budapest, 1988.
Kovachich 1799	Kovachich, Martinus Georgius: Formulae solenne stylae, Buda, 1799.
MES III.	Monumenta Ecclesiae Strigoniensis III.1321 – 1349: Dedek Crescens Lajos (szerk.), Strigonii, 1924.
Mezey – Makkai 1960	Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI – XIV. század: Mezey László – Makkai László (szerk.), Budapest, 1960.
Piti 2004	Piti Ferenc: Szabolcs megye hatóságának oklevelei I. Szeged-Nyíregyháza, 2004.
Sopron vm. I.	Sopron vármegye története. Oklevéltár első kötet 1156 – 1411.: Nagy Imre (szerk.), Sopron, 1889

Sedlak 1980	Regesta Diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Sedlak, Vincent (ed.), Bratislava, 1980.
Smiciklas IV	Codex Diplomaticus Regni Croatiae, dalmatiae et Slavoniae IV.: Smiciklas, Tadija (ed.), Zagrabiae. 1906.
Smiciklas IX	Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae IX.: Smiciklas, Tadija (ed.), Zagrabiae. 1911.
Wenzel 1874	Magyar diplomacziak emlékek az Anjou-korból I. Wenzel Gusztáv (szerk.), Budapest, 1874.
Wenzel 1875	Magyar diplomacziak emlékek az Anjou-korból II. Wenzel Gusztáv (szerk.), Budapest, 1875.
Zimmermann-Werner I.	Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I., Zimmermann, Franz – Werner, Carl (ed.), Hermannstadt, 1892.

Szakirodalom

Béli 2008	Béli Gábor: A nemesek négy bírāja. A szolgabírók működésének első korszaka, 1268-1351., Budapest-Pécs, 2008.
Bertényi 1976	Bertényi Iván: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Budapest, 1976.
Boreczky 1905	Boreczky Elemér: A királyi tárnokmester hivatala 1405-ig. Országos Központi Községi Nyomda Részv.-Társ., Budapest, 1905.
Bónis 1961	Bónis György: Uzsai János Ars Notariája. Filológiai Közöny, 7. (3-4.) 1961., 229-260.
Csánki 1894	Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában II., Budapest, 1894.
Csánki 1897	Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában III., Budapest, 1897.
Draskóczy 1998	Draskóczy István: Sáros megye vámhelyei a 14. században. In: Csukovits Enikő (szerk.):

- Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Budapest, 1998., 45-61.
- Eckhart 1908 Eckhart Ferenc: A királyi adózás története Magyarországon 1323-ig. Réthy Lipót és Fia, Arad, 1908.
- Engel 1977 Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387 – 1437), Budapest, 1977.
- Engel 1981 Engel Pál: A honor. (A magyarországi feudális birtokformák kérdéséhez). In.: Történelmi Szemle 25. (1.) 1981., 1-20.
- Engel 1982: Honor, vár, ispánság Engel Pál: Honor, vár, ispánság – Tanulmányok az Anjou-királyság eredetéről. Századok 116. (5.), 1982., 880-922.
- Engel 1988 Engel Pál: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). Századok, 122. (1-2.) 1988., 89–146.
- Engel 1996 Engel Pál: Magyarország világi archontológia 1301-1457. I-II. Budapest, 1996.
- Engel 2000 Engel Pál: A vasi várispánság a XIV. században. In.: Vasi Szemle 54. (1.) 2000., 47-54.
- Engel 2001 Engel Pál: Adatok az Anjou-kori magyar hadseregről. In.: Neumann Tibor (szerk.): Tanulmányok a középkorról. Analecta Medievalia I. Budapest, 2001., 73-82.
- Fügedi 1977 Fügedi Erik: Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Budapest, 1977.
- Fügedi 1981 Fügedi Erik: Középkori magyar városprivilegiumok, In: Kolduló barátok, polgárok, nemesek, Budapest, 1981., 238-311.
- Fügedi 1982 Fügedi Erik: Királyi tisztség vagy hűbér? Történelmi Szemle 25. (3.) 1982., 483-509.
- Gábor 1900 Gábor Gyula: A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. Budapest, 1900.

Gárdonyi 1908	Gárdonyi Albert: felső-Magyarország kereskedelmi útjai a középkorban. Budapest, 1908.
Gerics 1995	Gerics József: Árpád – kori jogi intézmények és terminológia törvényhozásunk egyik keltezetlen emlékében. In: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Budapest, 1995., 248-274.
Hajnik 1879	Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád-, és a Vegyes-házi királyok alatt. Budapest, 1879.
Holub 1917: A főispán	Holub József: A főispán és alispán viszonyának jogi természete. In.: Emlékkönyv Fejérpataky László életének hatvanadik, történetírói működésének negyvenedik, szemináriumi vezetőtanárságának harmincadik évfordulója ünnepére. Budapest, 1917., 181-211.
Holub 1917	Holub József : Zala megye története a középkorban. Budapest, 1917.
Hóman 1921	Hóman Bálint: A Magyar Királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Budapest, 1921.
Házi 2000	Házi Jenő: Pozsony vármegye középkori földrajza. Pozsony, 2000.
Istványi 1939	Istványi Géza: A generalis congregatio: első közlemény, Levéltári Közlemények, 17. (1.) 1939., 50-83.
Komoróczy 1942	Komoróczy György: A magyar kereskedelem története. Budapest, 1942.
Kristó 1988:	Kristó Gyula: Az Anjou-kor háborúi. Budapest, 1988.
Kubinyi 1972	Kubinyi András: A magyarországi városhálózat XIV-XV. századi fejlődésének néhány kérdése., Tanulmányok Budapest múltjából, 19. sz., 1972., 39-56.

- Kubinyi 1972: Der Ungarische könig Kubinyi, András: Der Ungarische könig und seiner städteim 14. und am beginn des 15. Jahrhunderts. In: Rausch W. (ed.) Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhunderts Entwicklungen und Funktionen. Linz. 1972., 193 – 220.
- Pleidell 1925 Pleidell Ambrus: A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban. Budapest, 1925.
- Nagy 2008 Nagy Balázs: Magyarország külkereskedelme a középkorban. In: Kubinyi András, Laszlovszky József, Szabó Péter (szerk.): Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon. Gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet. Budapest, 2008., 253-276.
- Nógrády 1995 Nógrády Árpád: „Magistratus et comitatus tenentibus”: II. András kormányzati rendszerének kérdéséhez. In.: Századok 129. (1.), 1995., 157-195.
- Pach 1999 Pach Zsigmond Pál: A harmincadvám az Anjou-korban és a 14 – 15. század fordulóján. Történelmi Szemle 41. (3-4.) 1999., 231-279.
- Prister 1998 Szomszédvár, avagy egy befejezetlen történet egy várról. Szerk.: Lada Prister, Kiállítási katalógus. Horvát Történelmi Múzeum, Zágráb, 1998., http://jupiter.elte.hu/forr_munkak.php (letöltve:2012-12-19)
- Skorka 2012 Skorka Renáta: A bécsi lerakat Magyarországra vezető kiskapui. Történelmi Szemle 54. (1.) 2012., 1-16.
- Sólyom 1933 Sólyom Jenő: A magyar vámügy fejlődése 1519-ig. Budapest. 1933.
- Spekner 2010 Spekner Enikő: Buda királyi székhellyé alakulása a 13-14. században. (Ph.D. disszertáció) Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest. 2010.
- Spufford 2007 Spufford, Peter: Hatalom és haszon – Kereskedők a középkori Európában. Budapest, 2007.

- Szende 2002 Szende Katalin: Sopron kapcsolatai közeli és távoli városokkal a késő-középkorban. In: Turbuly Éva (szerk.): Sopron térben és időben: Sopron kapcsolatrendeszerének változásai (Konferencia Sopron szabad királyi város 725 évéről), Sopron, 2002., 55-80.
- Szende 2004 Szende Katalin: Otthon a városban: Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Budapest, 2004.
- Szende 2008 Szende Katalin: Városi gazdálkodás a középkori Magyarországon. In: Kubinyi András, Laszlovszky József, Szabó Péter (szerk.): Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon. Gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet. Budapest, 2008., 413-446.
- Szűcs 2002 Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. Budapest, 2002.
- Tóth 2003 Tóth Ildikó: Adalékok Hermány nembéli Lampert országbírói működéséhez. In.: Középkortörténeti tanulmányok. A III. medievisztikai PhD konferencia., Szerk.: Weisz Boglárka Szeged., 2003.
- Tringli 2009 Tringli István: Megyék a középkori Magyarországon. In: Neumann Tibor, Rácz György (szerk.): Honoris Causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Budapest, 2009., 487-519.
- Tringli 2010 Tringli István: Vásártér és vásári szabadság a középkori Magyarországon. Századok 144. (6.) 2010., 1291-1345.
- Weisz 2007 Weisz Boglárka: Vásártartás az Árpád-korban. Századok 141. (4.) 2007., 879-942.
- Weisz 2010 Weisz Boglárka: Vásárok a középkorban. Századok 144. (6.) 2010., 1397-1454.
- Weisz 2011 Weisz Boglárka: Az Árpád-kori harmincadvám. In: Juan Cabello, C. Tóth Norbert (szerk.): Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves

- Németh Péter tiszteletére. Nyíregyháza, 2011., 267-278.
- Weisz 2012 Weisz Boglárka: Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. Budapest, 2012.
- Wertner 1905 Wertner Mór: Magyar hadjáratok a XIV. században. Századok 39. (5.) 1905., 420-451.
- Zsoldos 2011: Magyarország világi Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000-1301. Budapest, 2011.
- Zsoldos 2011 Zsoldos Attila: Debrecen, mint igazgatási központ a 14. század elején, in Debrecen város 650 éves. Vároštörténeti tanulmányok, szerk. Bárány Attila, Papp Klára, Szálkai Tamás, Debrecen, 2011.
- Zsoldos 2012 Zsoldos Attila: A Drugetek és a „hét vármegye”. In.: Bagi Dániel, Fedeles Tamás, Kiss Gergely (szerk.): Köztes Európa vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Budapest, 2012., 577-585.